

Delrapport

Våga göra skillnad

Förord

Regeringen har gett Länsstyrelsen Östergötland i uppdrag att utveckla och sprida vägledningen *"Våga göra skillnad"*. Genom det ansvar Länsstyrelsen Östergötland fått för vägledningsprojektet har vi även ett ansvar för att synliggöra de strukturella hinder som kan finnas inom de verksamheter som arbetar med dessa frågor i vardagen. De behov av förbättringar rörande de strukturella hinder som vi uppmärksammat kommer att redovisas till departementet, som har ansvar för att bedöma om det bör göras förändringar i riktlinjer och lagstiftning.

Hela vårt samhälle har ett ansvar för att alla barns tillgång till hälsa, trygghet och utveckling tillgodoses på bästa sätt. För att det ska fungera krävs en väl fungerande samverkan mellan ett antal olika verksamheter på lokal och regional nivå. Barnens bästa ska vara ledstjärnan för det arbetet. Barn och ungas rätt och möjlighet till fysisk, psykisk och social trygghet kommer endast förverkligas om samhället erkänner utsatta barn och ungas verklighet. Länsstyrelsen Östergötland ser fram emot att under 2013, genom detta projekt, ytterligare kunna utveckla verktyg och arbetsmetoder och sprida kunskap rörande ämnet vidare. Ansvariga inom kommuner, polis och andra myndigheter och organisationer ska känna sig trygga i mötet med de utsatta, för att de tillsammans ska kunna *"Våga göra skillnad"*.

Elisabeth Nilsson
Landshövding

Juno Blom
Utvecklingsledare
Enheten för social hållbarhet

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	4
1. BAKGRUND/INLEDNING	5
2. NUVARANDE REGERINGSUPPDRAG	6
3. BESKRIVNING AV ORGANISATION OCH AKTIVITETER INOM PROJEKTET UNDER ÅR 1	6
3.1 ORGANISERING I PROJEKTET	6
3.1.1 Styrgrupp	6
3.1.2 Kompetensteam.....	7
3.1.3 Projektgrupp.....	8
3.1.4 Pilotkommuner.....	8
3.1.5 Testkommun	9
3.2 AKTIVITETER UNDER ÅR 1.....	9
3.2.1 Utbildningskonferenser.....	9
3.2.2Handledning i pilotkommunerna	9
3.2.3 Utveckling av Vägledning - Våga göra skillnad.....	10
4. REFLEKTIONER KRING MÖJLIGHETER OCH HINDER UNDER ÅR 1	10
5. UTVECKLINGSOMRÅDEN	14
6. PLANERAT ARBETE UNDER 2013	15
6.1 VÄGLEDNINGEN - VÅGA GÖRA SKILLNAD	15
6.2 PILOTKOMMUNERNA.....	15
6.2.1 Planerade aktiviteter för pilotkommunerna under 2013 är bl. a.....	15
6.2 ÖVRIGA AKTIVITETER 2013	17
BILAGOR	
Bilaga 1 – Uppdrag till Länsstyrelsen i Östergötlands län att utveckla och sprida en vägledning för stöd till och rehabilitering av unga	
Bilaga 2 – Projektplan	
Bilaga 3 – Utbildningsinsatser	

Sammanfattning

Under 2012 har flera utbildningsinsatser genomförts för vägledningsprojektet *"Våga göra skillnad"*. På de olika utbildningar vi i projektet hållit, har möjligheter, behov och svårigheter belysts i arbetet mot att förhindra och förebygga att barn och unga blir utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. De möjligheter, behov och svårigheter vi sett i arbetet samt utbildningar vi hållit presenteras i rapporten.

Inledningsvis utsågs sex stycken pilotkommuner till vägledningsprojektet, för att dessa i samarbete med Länsstyrelsen Östergötland ska kunna utveckla den vägledning (rapport nr 2011:14) länsstyrelsen tagit fram på regeringens uppdrag. Dessa kommuner är Borlänge, Karlstad, Norrköping, Söderhamn, Västerås och Umeå.

Det bildades ett kompetensteam bestående av personer med olika kompetenser och med bakgrund i olika verksamheter. Detta kompetensteam är till för att tillsammans kunna utbilda och stötta pilotkommunerna i deras arbete att förebygga och förhindra att barn och unga blir utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, samt för att kunna stötta och konsultera varandra i ärenden som rör målgruppen. Utifrån kompetensteamet bildades en projektgrupp med kontaktpersoner för pilotkommunerna. En styrgrupp bildades för det ledande ansvaret för vägledningsprojektet. I denna grupp ingår bland annat representanter för Socialstyrelsen och Rikspolisstyrelsen, myndigheter som ansvarar för en del av de verksamheter vägledningen riktar sig till.

Under 2012 har en rad utbildningsinsatser genomförts. Vi har anordnat fem stycken tre-dagars utbildningskonferenser för fyra av de verksamhetsområden som vägledningen riktar sig till; socialtjänst, polis, hälso- och sjukvård och skola. Vägledningsprojektet har även haft möten och rundabordsamtal om könsstymning. Könsstymning är ett ämne som uppmärksammats under arbetets gång på grund av de brister som finns i landet när det gäller arbetet för att förhindra och för att förebygga att unga flickor blir utsatta, samt hur de som redan utsatts kan få den adekvata hjälp de är i behov av på bästa möjliga sätt. Vi har också anordnat en två-dagars utbildningskonferens i Lund som är vägledningsprojektets testkommun.

Kompetensteamet har under året haft möten för att bygga upp en struktur för arbetet samt för att förstå och analysera pågående fall som aktualiserats hos kompetensteamet. Projektgruppen har varit ute till de olika pilotkommunerna för att på plats kunna stötta och bistå i uppbyggandet av rutiner och organisering rörande samverkan i dessa kommuner. Projektgruppen har även haft möten rörande projektets utveckling, bland annat på den lokala nivån. Styrgruppen har haft tre möten under 2012 för att följa upp hur arbetet med vägledningen fortskrider och för att få en bild av hur situationen ser ut i de olika pilotkommunerna, när det gäller arbetet med att förebygga och förhindra att barn och unga blir utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck inklusive gifta mot sin vilja.

1. Bakgrund/inledning

År 2011 tog Länsstyrelsen Östergötland, på regeringens uppdrag, fram en vägledning, *"Våga göra skillnad"* (rapport nr 2011:14), för stöd till och rehabilitering av unga som har placerats i familjehem och hem för vård eller boende (HVB) på grund av att de riskerar att bli, eller har blivit, gifta mot sin vilja eller utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Nedan i texten endast hänvisad till som vägledningen.

Med tanke på alla de berättelser som framkommit genom åren om målgruppen, barn och unga som inte fått den hjälp de är i behov av och har rätt till, blev detta uppdrag särskilt angeläget för Länsstyrelsen Östergötland. Vägledningens syfte utifrån uppdraget var att:

- öka utsattas möjligheter till att få det stöd de behöver och den rehabilitering de är i behov av oavsett var de placeras,
- öka kommunens möjligheter att ge adekvat hjälp till utsatta,
- öka kommunens medvetenhet om ansvar för målgruppen samt
- öka medvetenheten bland berörda verksamheter om behovet av att utveckla professionell rehabilitering och långsiktigt stödjande insatser

Länsstyrelsen Östergötland tog fram vägledningen i samarbete med Stockholms universitet, Hanna Linell, socionom och doktorand i socialt arbete och Astrid Schlytter, docent i rättssociologi och forskare vid Institutionen för mediestudier. Länsstyrelsen hade följande utgångspunkter för detta projekt:

- de utsattas situation och behov
- att barn och unga har en särskild utsatthet som följd av att de står i en beroendeställning till sina föräldrar och av att våldet ofta sker i hemmet eller i ett privat sammanhang
- att arbetet ska bygga på forskning och erfarenhetsbaserade kunskaper
- att principen om likhet inför lagen innebär att inga barn och unga ska diskrimineras pga. kön, etnicitet och/eller sexuell läggning.

Erfarenheter av Länsstyrelsen Östergötlands tidigare och pågående arbete var att alltför många barn och unga i vårt land inte får sina skyddsbehov tillgodosedda. Med denna insikt blev det viktigt att göra:

- en lägesbeskrivning över myndigheters och verksamheters insatser till de unga i målgruppen med särskilt fokus på brister, utvecklingsbehov och framgångsfaktorer
- en beskrivning av de unga, deras uppbrott och deras behov av insatser
- en genomgång av styrande perspektiv, ansvar, samverkan och arbetsmetoder på den lokala nivån i förhållande till de unga.

Mot bakgrund av den lägesbeskrivning som framkommer i vägledningen lyfter vi upp en rad svagheter på den lokala nivån. Som att:

- det ofta saknas kunskap om målgruppen och deras behov på den lokala nivån
- det ofta är det egna verksamheten som styr de insatser som erbjuds och inte de ungas behov
- mycket av ansvaret för målgruppen har lagts direkt på ideella organisationer och skyddade boenden

- det föreligger brister vad gäller; samverkan, långsiktigt stöd, hot- och riskbedömningar
- få specifika metoder för de unga finns beskrivna och utvärderade
- det finns för lite fokus och kunskap kring insatser till de ärenden där familj är förövare
- motivation för den lokala nivån att bygga upp egna verksamheter för de unga motverkas av att de unga i de flesta fall behöver flytta från kommunen på grund av skyddsbehovet.

För många tjänstemän är det viktigast att följa lagen med följd att arbetssätt och organisationsstruktur har tenderat att premiera att tjänstemän gör en alltför snäv tolkning av lagstiftningen. Detta beror till stor del av att tjänstemän är rädda för att göra fel vilket gör att fel bedömningar görs vilket kan leda till förödande konsekvenser för den unge. Eftersom lagar och riktlinjer i de flesta fall är allmänna och ger tolkningsutrymme, är det angeläget att tillämpningen sker med en tydlig utgångspunkt i målgruppens perspektiv, samt att man använder sig av de möjligheter som finns i lagutrymmet. Vägledningsprojektet har även ett ansvar för att synliggöra de strukturella hinder som kan finnas inom de respektive verksamheterna och lyfta dessa svårigheter till departementet som får i ansvar att se över om det bör göras förändringar i riktlinjer och lagstiftning.

2. Nuvarande regeringsuppdrag

Regeringen har gett Länsstyrelsen Östergötland i uppdrag att utveckla och sprida vägledningen i samverkan med minst sex kommuner. Syftet med uppdraget, som löper 2011 – 2013, är att kvalitetsutveckla arbetet med stöd och rehabilitering i fråga om vilka stödinsatser som bör sättas in för de unga som bereds vård av samhället med stöd av 2 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller som på annat sätt blir placerade i familjehem eller HVB på grund av att de riskerar att bli, eller har blivit gifta mot sin vilja eller utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Fokus i uppdraget är att identifiera de faktorer som är viktiga för ett effektivt och sammanhållet arbete med unga som får insatser av samhällets myndigheter på grund av att de utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck. Uppdraget omfattar totalt 9 600 000 kronor.

3. Beskrivning av organisation och aktiviteter inom projektet under år 1

3.1 Organisering i projektet

En projektplan har, på styrgruppens beslut tagits fram och skickades till regeringen i oktober 2011. Se bilaga 1.

3.1.1 Styrgrupp

En särskild styrgrupp bildades för regeringsuppdraget. Styrgruppen består av Elisabeth Nilsson, landshövding Länsstyrelsen Östergötland, Magnus Holgersson, länsråd Länsstyrelsen Östergötland, Mona Hallström-Hjorth, chef för Enheten för social hållbarhet, Länsstyrelsen Östergötland, Juno Blom, utvecklingsledare, Enheten för social hållbarhet, Länsstyrelsen Östergötland och för vägledningsprojektet *"Våga göra skillnad"*, Lotta Nilsson, adjungerad från Socialstyrelsen, Jan Andersson, verksamhetschef för

verksamhetsstöd på Socialkontoret i Norrköping, Bo Lagerkvist från Rikspolisstyrelsen samt Catharina Rosencrantz ordförande för Barn- och utbildningsnämnden i Linköping.

Styrgruppen har samlats fyra gånger för genomgångar och uppföljning av det arbete som projektgruppen och kompetensteamet genomfört med pilotkommunerna 2012.

3.1.2 Kompetensteam

Länsstyrelsen Östergötland har under flera år blivit konsulterade av kommuner och myndigheter i både länet och landet när behov har uppstått. I arbetet med att organisera pilotkommunerna utifrån vägledningen, kändes det perspektivet viktigt. Länsstyrelsen valde, med utgångspunkt från en norsk modell, att sätta samman en grupp bestående av olika aktörer med specialistkompetens som kan ge stöd till den lokala nivån utifrån målgruppens behov. Länsstyrelsen Östergötland har även träffat det norska kompetensteamet för att motverka tvångsäktenskap och en samverkan med dem har initierats. Kompetensteamet består av:

- Juno Blom, utvecklingsledare, Länsstyrelsen Östergötland.
- Astrid Schlytter, docent i rättssociologi, forskare vid Institutionen för mediastudier, Stockholms universitet, Länsstyrelsen Östergötland.
- Bayan Nasih, socionom, Länsstyrelsen Östergötland.
- Emma Westin, administratör, Länsstyrelsen Östergötland.
- Mikael Hiljegren, kriminalkommissarie vid Länskriminalpolisen i Stockholm. Personsäkerhetssamordnare.
- Bo Lagerkvist, kriminalkommissarie, med ansvar för brott i nära relation, RPS.
- Lena Persson, beteendevetare och magister i psykologi samt verksamhetschef på Kvinnojouren i Ängelholm.
- Mikael Thörn, inspektör, SoS.

Kompetensteamet har träffats kontinuerligt under året. Dessa möten har varit oerhört värdefulla för utvecklingen av vägledningsprojektet och även för utveckling av de olika kompetenserna som finns samlade. Förutsättningar för detta konstruktiva arbete har varit:

- att det finns en hög kompetens hos alla i gruppen
- att det finns aktörer som har erfarenhet av att arbete direkt med målgruppen
- ett tydligt ställningstagande att sätta målgruppen barn och unga i fokus
- att det finns en vilja att förändra
- att RPS och SoS, är representerade
- att det finns förmåga att samarbeta över myndighets- och professionsgränser

Kompetensteamet har även fungerat som ett stöd till aktörer på lokal nivå med utgångspunkt i deras behov, i hela landet. De har även fungerat som stöd till varandra vid konsultationer. Kompetensteamet har även varit delaktiga som föreläsare på de utbildningar som anordnats för pilotkommunerna.

I projektplanen har Länsstyrelsen Östergötland angett att det ska finnas en referensgrupp bestående av representanter från Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen samt Sveriges Kommuner och Landsting. Referensgruppen har förändrats ifrån den ursprungliga projektplanen och Socialstyrelsen och Rikspolisstyrelsen ingår numera i kompetensteamet, vilket har varit värdefullt för utvecklingen av vägledningsprojektet. Sveriges Kommuner och Landsting avböjde delaktighet i vägledningsarbetet, då frågan inte kunde prioriteras. Rikspolisstyrelsen och Socialstyrelsen ingår dessutom i

styrgruppen. Socialstyrelsen har även varit delaktig i de konferenser som anordnats, för att kunna ta del av de synpunkter som framkom vad det beträffar arbetet inom socialtjänst och hälso- och sjukvård, som en del av underlaget till Socialstyrelsens arbete med att ta fram en utbildning som rör hedersrelaterat våld och förtryck, för dessa verksamheter. Det är en nödvändighet att nationella myndigheter som får i uppdrag att arbeta med hedersrelaterat våld och förtryck, tar del av varandras arbete, för att inte bli kontraproduktiva i arbetet med att ge stöd till verksamheter på lokal nivå. Vad beträffar arbetet med vägledningsprojektet, som riktar sig till fler verksamheter på lokal nivå, är det nödvändigt att vägledningens direktiv går i linje med vad Socialstyrelsen och Rikspolisstyrelsen rekommenderar kring respektive verksamhet på lokal nivå.

3.1.3 Projektgrupp

En särskild projektgrupp har skapats för att kunna bistå pilotkommunerna med stöd och råd i förhållande till implementering och utveckling av vägledningen men också i enskilda ärenden där placering har aktualiserats. I projektgruppen ingår från Länsstyrelsen Östergötland Juno Blom, utvecklingsledare, Emma Westin, administratör, Bayan Nasih, socionom samt Astrid Schlytter, forskare vid Stockholms universitet. Juno, Astrid och Bayan är kontaktpersoner för två pilotkommuner vardera och de har genomfört ett flertal besök i pilotkommunerna under året och kontinuerligt följt arbetet på den lokala nivån. Kompetensteamet och särskilt projektgruppen har väglett de sex pilotkommunerna i en lång rad ärenden. De har även väglett lokala aktörer i ett flertal andra kommuner.

3.1.4 Pilotkommuner

De pilotkommuner som ingår i vägledningsprojektet är Borlänge, Norrköping, Karlstad, Söderhamn, Umeå och Västerås. Dessa pilotkommuner har valts ut på grund av ett antal faktorer; att kommunerna har haft egen erfarenhet av placeringar av unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, att nyckelpersoner i kommunen har någon form av utbildning när det gäller hedersrelaterat våld och förtryck, att kommunen har erfarenheter av samverkan med andra myndigheter och berörda parter, att kommunen är villig att avsätta tid för detta arbete och att det finns andra aktörer som polis och skola på lokal nivå som kan och vill avsätta tid för detta arbete. Det skulle även vara en geografisk spridning på pilotkommunerna. De verksamheter från pilotkommunerna som medverkar i vägledningsprojektet är bland annat skola och socialtjänst. I projektet ingår även verksamheter knutna till dessa pilotkommuner men vars organisation ligger utanför, som exempelvis polis och hälso- och sjukvård som har ett mer länstäckande arbete. Detta med hänsyn till att målgruppen är i behov av samtliga dessa aktörer. Vägledningsarbetet syftar till att dessa aktörer får till en samverkan på lokal nivå, att de skapar en hållandestruktur för unga som blir utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Dessa verksamheter har olika roller och ansvarsområden och vägledningsprojektet är en del i att stärka dem i deras arbete så att de får tillit till sina egna och andra aktörers insatser.

Länsstyrelsen Östergötland har varit tydlig med att arbetet ska vara förankrat hos den yttersta ledningen, dels på tjänstemannanivå, men även politiskt, för att ”praktikerna” på lokal nivå ska känna att de har stöd i sitt arbete med att pröva vägledningen. Därför fick varje kommun skriva på ett avtal att ingå i projektet. De deltagande pilotkommunerna förväntas dessutom vara med och utveckla vägledningen, bland annat genom att ta fram ett mer praktiskt anpassat och lätthanterligt material för respektive verksamhet, vilket kräver viss tidsåtgång.

De pilotkommuner som ingår har kommit olika långt i sitt arbete med att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja eller utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck och de arbetar olika med frågan. En tanke i vägledningsprojektet är att pilotkommunerna kan lära av varandra, hur deras arbetssätt är uppbyggt och hur de olika verksamheterna är organiserade och strukturerade.

Det sker ett pågående arbete i respektive pilotkommun där olika aktörer på lokal nivå träffas utifrån olika konstellationer för att implementera vägledningen på lokal nivå.

3.1.5 Testkommun

I vägledningssuppdraget ingår att ta fram en plan för hur övriga kommuner ska kunna tillgodogöra sig vägledningen, därför har vi valt att ta in en testkommun i projektet. Efter att arbetet med vägledningen har blivit förankrat i de pilotkommuner som ingår i projektet och att revidering skett kommer den att spridas till andra kommuner runt i landet. Pilotkommunerna har haft möjlighet att få kompetensutbildningar inom olika fält kopplade till hedersproblematiken. Det kommer inte att se ut så för resterande kommuner i landet. För att kunna få en uppfattning hur vägledningen ska spridas vidare och ha möjlighet att implementeras utan denna kunskap har vi valt att ta in Lund som testkommun. Lund är en av de kommuner som också konsulterat Länsstyrelsen Östergötland i ärenden. Arbetet med Lund är till för att utveckla en plan för att spridningen ska kunna bli så effektiv som möjligt.

3.2 Aktiviteter under år 1

(se bilaga 3 för mer information kring aktiviteter)

3.2.1 Utbildningskonferenser

Under 2012 har det genomförts fem stycken tre-dagars utbildningskonferenser för de verksamheter som ingår i vägledningsprojektet, polis, socialtjänst, hälso- och sjukvård och skola. Året inleddes med en konferens där deltagare från respektive verksamhet deltog. Vid den konferensen presenterades vägledningen och hur arbetet skulle läggas upp under året. Vid utbildningskonferenserna har olika ämnesområden diskuterats. Det har funnits vissa genomgående teman vilka har utformats efter respektive verksamhets behov. Dessa genomgående ämnen har varit:

- huvuddragen i vägledningen där uppbrottssfasen och vård/rehabilitering i tre faser har tillagts stor betydelse,
- kollektivism och kollektivistiska strukturer,
- trauma och hur aktörerna kan bidra till psykisk, fysisk och social och moralisk trygghet för de utsatta samt,
- skyddad identitet.

Vid utbildningskonferenserna har konkreta fall diskuterats för att pilotkommunerna ska få praktisk kunskap i hur hedersrelaterade ärenden hanteras.

3.2.2Handledning i pilotkommunerna

Under 2012 har det skett ett fortlöpande arbete i respektive pilotkommun. Den ansvarige ur projektgruppen har varit på plats i sin "egen" pilotkommun för att kunna följa upp, ge råd och stöd. Dessa träffar har genomförts kontinuerligt under året. Aktörer från de olika verksamheterna från pilotkommunerna, har i sitt arbete vänt sig till projektgruppen för att få stöd och handledning i hur de ska hantera vissa ärenden. Detta visar på behov i kommunerna som rör både en fördjupad kunskap inom hedersrelaterat

våld och förtryck samt konkret handledning kring exempelvis vilket boende som kan vara lämpligt för den utsatta eller vilka jurister som har särskild kunskap kring hedersrelaterat våld och förtryck.

3.2.3 Utveckling av Vägledning - *Våga göra skillnad*

Under 2012 har synpunkter på vägledningen samlats in från skyddade boenden och från aktörerna i pilotkommunerna. Med utgångspunkt i dessa synpunkter har vissa utvecklingsområden utkristalliserats. Länsstyrelsen Östergötland har även samverkat med Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen och ideella organisationer kring vägledningen.

4. Reflektioner kring möjligheter och hinder under år 1

Arbetet under vägledningsprojektets har fokuserat på två processer. För det första har fokus varit på att förankra projektet i de sex pilotkommunerna. Detta har skett genom utbildningssatsningar och handledning både i ärenden och vad gäller arbetets organisering på lokal nivå. För det andra har fokus varit på att lyfta upp och utveckla teman som inte fått tillräcklig uppmärksamhet i myndigheters tidigare arbete med placeringar, som exempelvis hur kommuner och andra aktörer kan samverka kring insatser då den unge placeras utanför den egna kommunen, könsstämpning och pojkars och unga mäns utsatthet. Vi har även inlett en dialog med pilotkommunerna och med en rad skyddade boenden i landet om behovet av flera platser och boenden för målgruppen.

En av de största utmaningarna under det första året varit att förankra projektet på lokal nivå. Processen att identifiera ansvariga aktörer på lokalnivå som kunde godkänna deltagande visade sig ta en del tid och speglar de brister som finns kring samverkan på lokal nivå. Trots att Länsstyrelsen Östergötland vände sig till kommuner som arbetat med hedersrelaterat våld tidigare, fanns det inte alltid självklara ingångar för att få arbetet kring placeringar och det långsiktiga stödet förankrat hos ansvariga chefer inom respektive område.

Initialt i vägledningsprojektet skrev kommunstyrelsens ordförande under avtalet om att arbeta med projektet. Dessa avtal finns undertecknade av varje pilotkommun. I praktiken visade sig att dessa avtal i sig inte var tillräckliga med tanke på de problem som uppstod, när pilotkommunerna skulle organisera sig på lokal nivå. Exempelvis har det, som nämnts, funnits en otydlighet kring vilka aktörer som ska ingå i vägledningsarbetet. För att samverkan ska komma till stånd, för att bland annat kunna ge adekvata långsiktiga insatser till målgruppen, krävs ett tydligt uppdrag från kommunstyrelsen. Detta ska ge mandat till de olika kommunala verksamheterna, men även se till att det skrivs avtal med myndigheter som ligger utanför kommunen, som polis och hälso- och sjukvård, om samverkan.

Myndigheters skyldighet att samverka är rättsligt reglerad i två avseenden. Det ena gäller socialtjänstens särskilda skyldigheter. Enligt 5 kap 1a § SoL, ska socialnämnden, i frågor som rör barn som far illa eller riskerar fara illa, samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs. Det andra gäller samverkan mellan myndigheten i allmänhet enligt 6 § i FvL. Länsstyrelsen Östergötlands erfarenhet är att det föreligger brister i båda avseenden. Detta är brister som fanns i flera av pilotkommunerna på lokal nivå innan kommunen engagerades i vägledningsprojektet. Där sådana brister förelåg har det, trots deltagande i vägledningsprojektet, funnits särskilda svårigheter vad gäller att utveckla nya organisationsformer. Vår uppfattning är att samverkan på lokal nivå kan

försvåras av rådande organisationsstrukturer och att det sålunda kräver ett engagemang och ansvar på högsta politisk och administrativ nivå för att få till stånd ett förändringsarbete.

En konstruktiv samverkan på lokal nivå är en förutsättning för att verksamheter ska få en gemensam bild av barn och ungas situation, vilket är en nödvändighet för att i praktiken sedan skapa en mental känsla av hållandestruktur hos barnet eller den unge från verksamheternas sida. Detta är även en förutsättning för att verksamheter på lokal nivå ska kunna få den moraliska tryggheten och tillit till de verksamheter som man behöver samverka med för att skapa fysisk, psykisk och social trygghet hos barn och unga som är i placering.

Denna problematik kring bristande samverkan som drabbar utsatta barn och unga, ser vi även i andra kommuner i landet som konsulterat kompetensteamet för råd och stöd i ärendehantering.

Genom detta utvidgade arbete, med att ge råd och stöd till flertalet verksamheter i kommuner utanför vägledningsarbetet, har Länsstyrelsen Östergötland identifierat ytterligare en svårighet, när verksamheter på lokal nivå har olika syn på huruvida hedersrelaterat våld och förtryck har särskilda kännetecken och i flera avseenden skiljer sig från annat våld i nära relationer. I dessa fall uppstår problem kring utformningen av insatser för barnet eller den unge. Innehållet på insatserna kan få förödande konsekvenser när verksamheter på lokal nivå bortser från den hot och risk som kan föreligga för barn och unga som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck och inte får det skydd de är i behov av och har rätt till. Denna ideologiska skillnad måste tas på allvar och stärker bilden av behovet av en konstruktiv samverkan utifrån ett gemensamt definierat problemområde.

En av utmaningarna har varit skiftande kunskap och resurser på den lokala nivån för att stödja och skydda unga i målgruppen. Det blir tydligt att trots tio års arbete med frågan i Sverige, en satsning på 400 miljoner från regeringen, är det grundläggande arbetet, kunskapsmässigt sett i landet, betydligt mer eftersatt än vad vi räknade med innan projektet initierades. Detta är än mer anmärkningsvärt med tanke på att vägledningsprojektet vänt sig till kommuner som visat ett intresse för att arbeta med målgruppen, före vägledningssuppdraget. Det är förmodligen så att en förutsättning för att kunna syna sin egen verksamhet är att man besitter grundläggande kunskaper både vad det gäller målgruppens behov men också kunskap om lagstiftningen inom respektive verksamhet. Genom ökad kunskap på den lokala nivån blir det möjligt att analysera de brister som finns både vad gäller samverkan och insatser från respektive myndighet. Med tanke på att kommunerna har identifierat utvecklingsområden som ligger utanför vägledningens faktiska uppdrag men som är ytterst relevant för frågan när det gäller att synliggöra barn och unga som är eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck inklusive riskerar att giftas bort mot sin vilja, har det varit nödvändigt att möta kommunernas faktiska behov samtidigt som det är viktigt att hela tiden lyfta uppdragets mål att skapa hållbara rutiner för långsiktigt stöd.

I pilotkommunerna finns det dock många enskilda aktörer som genom kunskap och medvetenhet om målgruppens behov, tar ett större ansvar och arbetar aktivt för att skapa bättre förutsättningar för de barn och unga som är eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive perspektivet att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. Däremot blir det tydligt att denna insikt om målgruppens behov ännu inte fått förankring hos alla ansvariga myndigheter på lokal nivå, och det visar också på att

det kan finnas relevanta skillnader inom en myndighet. De pilotkommuner som har haft en utsedd samordnare för vägledningsuppdraget har lyckats bättre med att samordna insatserna, det har dock krävt oerhört mycket tid för att hitta rätt inom respektive verksamhet.

Kompetensteamet har även blivit kontaktat i ett flertal ärenden i andra kommuner än de som ingår i projektet och det har visat sig att när en eller flera aktörer på lokal nivå fått insikt om de ungas faktiska behov, så har personer tagit strid för de ungas rättigheter. I flera av de ärenden som kompetensteamet och projektgruppen varit involverade i, har detta engagemang från en aktör på lokal nivå, lett till att den unge fått adekvata insatser utifrån det faktiska behovet. I andra fall har det tyvärr lett till oerhörda prestigelåsningar, då den myndigheten som inte förstått den unges utsatthet och behov, enbart ser informationen som ett ifrågasättande. I dessa fall ser vi att den unge, men även de aktiva aktörerna, känner sig oerhört maktlösa. Möjligheterna finns att anmäla till Socialstyrelsen, Skolverket/Skolinspektionen, JO, JK när myndigheten inte upplevs ta sitt faktiska ansvar. Denna möjlighet att anmäla myndigheter, har varit värdefull att kommunicera till alla nivåer, för att stötta de aktörer som reagerar på att utsatta inte fått den hjälp de har rätt till och behov av.

Ett annat problem som blivit tydligt är att det saknas skyddade boenden anpassade efter målgruppens behov. Det räcker med att de pilotkommuner vi arbetar med identifierar fler barn och unga som behöver hjälp, så uppstår problem med placering. Våra erfarenheter tyder på att behovet av platser är mycket stort. Vi har mött detta på flera sätt under det första året av vägledningsprojektet:

- 1) Norrköping är en av de sex kommuner som är med i projektet som har eget skyddat boende. Boendet har dock inte personal dygnet runt. Boendet är inte särskilt utformat för att ta emot unga kvinnor som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Boendet kan dock ta emot unga kvinnor som inte är i behov av personal dygnets alla timmar. Kommuner kan ha en kvinnojour, det innebär dock inte att alla kvinnojouren har en speciell beredskap att ta emot flickor eller unga kvinnor som har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck. Utifrån hot- och riskbedömningar så framkommer det att flickor och unga kvinnor inom den egna kommunen behöver placering utanför den egna kommunen. Detta är förmodligen den naturliga förklaringen till varför få kommuner har byggt upp ett kommunalt skyddat boende som är anpassat efter målgruppens behov. Ett annat argument är att det från kommunen sida kan vara ekonomiskt riskabelt att skapa ett eget skyddat boende där målgruppen blir flickor och unga kvinnor från andra kommuner. Vårt antagande är att dessa kommunala perspektiv och sätt att resonera inte är unika för de sex pilotkommunerna. Sannolikt resonerar de flesta kommuner, med undantag av stora kommuner som Stockholm, Göteborg och Malmö, på detta sätt. Det är dock viktigt att göra hot- och riskbedömningar i de fall utsatta bor i en av de större kommunerna för att försäkra sig om närheten till hemmet inte utgör en riskfaktor för den utsatte.
- 2) Att flera kommuner hävdar att det är svårt att hitta platser för placering.
- 3) Att flera av kommunerna har svårt att få gehör hos befintliga skyddade boenden för de krav som de ställer på verksamheten utifrån den unges behov.
- 4) Att flera ungdomar har behövt omplaceras därför att verksamhetens innehåll är otillfredsställande.

Mot bakgrund av att kompetensteamet även har blivit kontaktad i ett stort antal ärenden utanför pilotkommunerna, så har diskrepansen mellan antalet adekvata boenden och det faktiska behovet, ytterligare bekräftats.

I möten med målgruppen har det exempelvis framkommit att unga har blivit placerade på hotellhem, utan några övriga insatser. Hotellhemmen har dessutom, utifrån målgruppens beskrivning framstått som ytterst olämpliga, då övriga boende på hotellhem haft en helt annan problematik, som i flera fall upplevts som skrämmande för den unga utsatta. Det har också framkommit att unga blivit placerade på boenden med personal, men där personalen saknar kunskap om målgruppen.

Vid brytningsprocessen är sårbarheten för den utsatte stor, och det kan i det närmaste vara omöjligt för den utsatte att hantera en boendesituation där man är ensam på natten då boendepersonal saknas. Detta är något som noggrant måste övervägas vid en placering, även om personalen som finns att tillgå på dagtid besitter kompetens som behövs för att tillgodose den unges behov.

Vi har inlett en diskussion med de sex pilotkommuner som ingår i projektet om boendesituationen och om möjligheterna av ett samarbete mellan dessa kommuner för att ändra läget. I dessa frågor är det kommunerna som bestämmer, vi kan bara ge en bild av situationen och förslag på möjliga lösningar. Vi anser att det behövs statliga satsningar på området. Norge har statligt subventionerade boenden, något som skulle vara intressant att undersöka närmare, för att kostnader aldrig få bli ett outtalat hinder för att barn och unga som är i behov av stöd och skydd, skulle nekas detta.

Det har också blivit tydligt hur svårt det har varit att sprida information om arbetet inom de olika myndigheterna på lokal nivå, i våra pilotkommuner. Några kommuner har identifierat detta problem och även tillsatt aktiva åtgärder för att komma tillrätta med problemet, genom delvis utförda utbildningar på lokal nivå, medan andra insatser är planerade för 2013. I arbetet med pilotkommunerna kan vi redan idag se faktorer som visar sig vara oerhört viktiga för att arbetet på lokal nivå ska fungera:

- Att det finns ett konkret stöd från politiker och chefer, i de kommuner detta saknas, blir det tydligt hur svårt verksamheterna får att prioritera arbetet på lokal nivå.
- Att det finns en utsedd samordnare på lokal nivå, med mandat att sammankalla de ansvariga verksamheterna. I de fall en samordnare saknas eller att samordnaren saknar mandat, blir det betydligt svårare att organisera arbetet på lokal nivå.
- Att det finns konkreta handlingsplaner, samverkansplaner med utgångspunkt i varje kommun/lokal nivåns struktur. När rutiner för samverkan saknas, blir den utsatta beroende av att träffa rätt ansvariga från respektive verksamhet, med kunskap om den unges rätt till adekvata insatser.
- Möten för alla involverade aktörer på lokalnivå som leds av den lokala nivåns samordnare. I de kommuner där frågan om arbetet med att stödja barn och unga som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, saknar ett naturligt forum, finns risken att de utsattas behov inte synliggörs.
- Uppföljningsmöten inom den egna organisationen, där en person är ansvarig för att sammankalla och leda den egna organisationen. Avsaknad av kontinuerlig uppföljning kan leda till att det blir svårt att utveckla arbetet på lokal nivå.

5. Utvecklingsområden

När vi har arbetat med vägledningen i pilotkommunerna och även i andra kommuner, har vi också uppmärksammat att det finns områden som är eftersatta, som i sig inte ryms inom regeringsuppdraget men som är viktiga dilemman för arbetet att motverka hedersrelaterat våld och förtryck inklusive att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja.

Unga som förs ut ur landet

När vägledningen används på ett genomtänkt sätt och den unge får rätt till stöd och skydd är vår förhoppning att verksamheter ska lyckas skydda barn och unga i betydligt större utsträckning, från att föras ut ur landet. Vägledningsuppdraget måste ta fasta på hur denna risk ska elimineras. Dock är det ett område som regeringen bör tänka kring. Vi har varit involverade i flera ärenden där unga blivit utförda till familjens hemland. I dessa ärenden har vi insett hur svårt det är för UD att agera i länder där Sverige saknar tydliga samverkansavtal. Det är viktigt att detta kommuniceras till verksamheter i Sverige, för att verksamheter ska bli bättre på att skydda barn i ett tidigare skede. I de fall vi lyckats hjälpa unga tillbaka till Sverige, har insatserna utförts av frivilligorganisationer och individer med goda kontakter i de berörda länderna. Arbetet har inte främst byggt på samverkan mellan myndigheter även om det funnits engagerade personer inom de olika myndigheterna. Detta problem är något som vägledningsuppdraget inte kan hantera eller lösa och bör därför ses över på departementsnivå.

Könsstämpning

Insatser på lokal nivå (och nationell nivå) kring könsstämpning har sällan kopplats ihop med insatser för att förebygga hedersrelaterat våld eller äktenskap mot den egna viljan. En brist som vi ser är att utbildnings- och stödinsatser kring könsstämpning främst har riktats till hälso- och sjukvården och då till vuxna kvinnor. De projekt som syftat till att förebygga könsstämpning har sällan haft en konsekvensanalys där man följt upp om upphörandet av könsstämpning har lett till starkare social kontroll av flickor eller tidigare äktenskap. I vägledningsuppdraget är det viktigt att den lokala nivån blir bättre på att ställa frågor till barn och unga kring könsstämpning för att barnet eller den unge ska få den hjälp de behöver vid en placering. Det är viktigt att hälso- och sjukvård får kunskap och rutiner för att möta barnet eller den unges behov. I fall där omhändertagandet har förhindrat att barnet eller den unge blir könsstämplat är det lika viktigt att barnet eller den unges frågor och rädslor blir kopplat till detta. Men när det gäller de brister som finns generellt i samhället kring könsstämpning såsom information, handlingsplaner, kunskap, feghet, beröringsskräck, kopplas det snarare till länsstyrelsernas övriga uppdrag. Det är dock viktigt att den röda tråden för helheten i arbetet att motverka hedersrelaterat våld och förtryck inklusive att förhindra att unga blir giftas mot sin vilja löper genom alla uppdrag, vilket också är en styrka för att kunna koppla ett tydligare grepp.

Pojkar och män

Samhällets insatser vad gäller att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck haft fokus på flickor och unga kvinnor. Detta gäller även i vägledningen. Kunskapsmässigt så vet vi mera om flickor och kvinnors utsatthet än om pojkars och mäns. Särskilt gäller detta villkor för pojkars och mäns motstånd mot det. Vi anser att det behövs insatser för pojkar och unga män, särskilt i äktenskapsfrågan och att dessa insatser behöver löpande utvärderas för att bedöma insatserns relevans.

I arbetet med att utveckla vägledningen "*Våga göra skillnad*", har det blivit tydligt att verksamheter på den lokala nivån är i behov utav kunskap och metodutveckling inom områden som inte är kopplade till vägledningsarbetet, men som är ytterst relevanta i arbetet, att se och bemöta barn och unga som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck inklusive riskerar att bli gifta mot sin vilja. Projektgruppen och kompetensteamet har också identifierat områden som är nödvändiga att utveckla och som till viss del kan kopplas till vägledningsarbetet men som behöver genomlysas på ett djupare plan. Dessa områden har omhändertagits av Länsstyrelsen Östergötland genom de övriga uppdragen länsstyrelsen har i att förhindra och förebygga hedersrelaterat våld och förtryck inklusive att unga blir gifta mot sin vilja. Det är en styrka att Länsstyrelsen Östergötland, har ytterligare uppdrag som kan ta tillvara detta viktiga arbete.

6. Planerat arbete under 2013

6.1 Vägledningen - Våga göra skillnad

Vägledningen kommer att utvecklas under 2013. Området könsstämpning finns inte med i den nuvarande versionen av vägledningen. Detta är ett område som ska utvecklas under 2013. Erfarenheter kring behov vid placeringar för pojkar och unga män i en hederskontext är även detta ett utvecklingsområde under 2013.

Utvecklingen genomförs i samverkan med pilotkommunerna samt genom samråd med aktörer som kommer i kontakt med målgruppen. Målet är att vägledningen ska kunna bli ett samlat dokument för de som arbetar med målgruppen. Det ska finnas en tydlig roll och ansvarsfördelning för att stärka arbetet och utveckla en hållandestruktur för målgruppen för att de utsatta ska kunna känna psykisk, fysisk och social trygghet.

Att göra:

- Ta fram konkreta arbetsverktyg som är användbara i praktiken.
- Åtgärdskort som praktiker ska förhålla sig till i akuta situationer.
- Utveckla innehållet i det långsiktiga stödet.

6.2 Pilotkommunerna

I februari sker en uppföljningskonferens med pilotkommunerna för att se hur arbetet fortskridit under 2012. Träffen syftar till att se vilka ytterligare behov och utvecklingsområden det finns inom respektive pilotkommun. Under 2013 kommer Länsstyrelsen Östergötland att anordna ytterligare utbildningskonferenser med fördjupande utbildningar inom de områden som utkristalliserats.

6.2.1 Planerade aktiviteter för pilotkommunerna under 2013 är bl. a

Samverkan socialtjänst, polis och skyddade boenden

Vi kommer att anordna ett möte med skyddade boenden om samverkan med socialtjänst och polis. Överordnat syfte är att mot bakgrund av socialtjänstens, polisens och skyddade boendens erfarenheter beskriva hur arbetet kring skydd och rehabilitering bör bedrivas. Länsstyrelsen Östergötland samverkar också med Socialstyrelsen i deras regeringsuppdrag kring skyddade boenden för våldsutsatta.

- Hur arbetar skyddade boenden med hållandestruktur – gemensamma nämnare
- Hur fungerar det bra med socialtjänst?

- Om de fick önska; hur ser den bästa relationen ut med socialtjänst?
- Vad är det viktigt att tänka på för boenden för att få till den bästa möjliga samverkan med socialtjänst?

I arbetet med att få ihop en fungerande samverkan mellan socialtjänst, polis och skyddade boende kommer det att anordnas en utbildningsdag med enbart socialtjänst. Vid den träffen kommer fokus att vara på samverkan socialtjänst – skyddade boenden. Det kommer även att ordnas en dag med brott- och skyddssamordnare för att konkret arbeta med polisens skyddsåtgärder för målgruppen samt samarbetet med socialtjänst och skyddade boenden. För att få ihop dessa verksamheter kommer samtliga att träffas för en tre-dagars konferens med socialtjänst, polis och skyddade boenden. Vid denna träff är syftet att konkret arbeta för att utveckla åtgärdskort för respektive verksamhet för att tydligt definiera respektive verksamhets roll och ansvar. Samt att utforma samverkansmodeller.

Utbildning av Familjehem

Utbildning av familjehem kommer att anordnas mot bakgrund av erfarenheter från ”Kompotten”. ”Kompotten” är ett samverkansdokument som har tillkommit genom representanter för socialtjänsten från några av Sveriges kommuner, vilka gemensamt har sökt kontakt och samarbete med varandra för att underlätta för personer utsatta för våld av närstående att bosätta sig på en ny ort. Det handlar om att förhindra att personer röjs eller väljer att gå tillbaka till en våldsutsatt situation, att ge stöd och att alla aspekter kring en flytt mellan två kommuner fungerar. I denna samverkan kommer en kommun ibland att bidra med större insatser och ibland mindre. I det stora hela bedömer vi att alla kommer att vinna på samarbetet. Detta gäller både partnervåld som hedersrelaterat våld och individerna ska vara myndiga.

Syftet är att samordna de sex kommunernas intressen och behov, bland annat avtal och ömsesidigt ansvar. Familjehem från pilotkommunerna ska få utbildning i hedersrelaterat våld och förtryck. Det är pilotkommunernas ansvar att välja ut vilka familjehem som har behov av att få utbildning. Pilotkommunerna ska även skriva förslag och önskemål på vad de konkret vill ha ut för information till familjehemmen. Pilotkommunerna ska även ha en tanke på hur de ska följa upp denna utbildning och hur de ska kunna handleda hemmen i det långsiktiga stödet. Detta arbete styrs av Socialstyrelsens handlingsplan.

Hot mot tjänstemän hos myndigheter och verksamheter

Handlingsplaner och konkreta rutiner behöver utformas för att tjänstemännen ska kunna känna tillit och trygghet i sitt arbete.

Särskilt utsatta grupper

Alla pilotkommuner kommer att få utbildning i kopplingen mellan heder och HBT, funktionsnedsättning, missbruk och kriminalitet.

Pojkar och unga män

Alla pilotkommuner kommer att bjudas in till utbildningen om pojkar och unga män som lever i en hederskontext. Dagen kommer att handla om pojkar och unga mäns dubbla roller i en hederskontext, risk för att hamna i kriminalitet och missbruk. Det kommer att ske en kunskapsgenomgång och utbyte av erfarenheter av att ge pojkar och unga män stöd och vård.

Kompetensteamet

Kompetensteamet kommer att fortsätta kontinuerligt att ha möten samt handledning under 2013.

6.2 Övriga aktiviteter 2013

Det kommer att ske en rad aktiviteter under 2013 som är kopplade till Länsstyrelsen Östergötlands andra uppdrag i att motverka och förhindra att unga och barn blir utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck och gifta mot sin vilja, men som har bäring på vägledningen.

Skyddade boenden

Ett förfrågningsunderlag har under 2012 skickats ut till de skyddade boenden som arbetar operativt med målgruppen och som arbetat konkret med vägledningen. Syftet har varit att samla in deras synpunkter på vägledningen för att kunna utveckla den och ta del av deras erfarenheter och kunskaper om att arbeta med unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och som är i placering.

Bok för unga flickor vid placering

I arbetet med att ta fram vägledningen såg vi ett stort behov av att engagera målgruppen som varit i insats på grund av att de utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck. Syftet är ideologiskt, att vända sig till unga som själv varit i insats med utgångspunkt i empowerment för att nå rätt till de unga som ska placeras. Tillvägagångssättet är att låta en ung tjej som brutit med sin familj och som idag har fungerande livsvillkor få beskriva sin egen resa och vad som gjorde det möjligt för henne att klara av det. Att hela tiden lyfta fram; vem är jag och vad önskar jag av livet? Vad kan jag ta ansvar för själv, vad behöver jag hjälp med för att det ska bli möjligt?

Utöver detta är syftet med boken att visa på hur den utsatta flickan steg för steg lärde sig att hantera sin inre ångest och skapa goda nya sociala relationer. Huvudförfattaren är en tjej med egna erfarenheter och Länsstyrelsen Östergötland kommer att ge stöd och följa upp i skrivprocessen. Målet är att skapa bättre förutsättningar för unga att arbeta med den inre tryggheten. Att fler unga får verktyg att orka med en brytning och att dessa verktyg kommer från unga som själv varit i insats.

Tanken är att pröva materialet under hösten 2013 på skyddade boende för unga som brutit med sina familjer. Att förutom den primära målgruppen även låta ansvariga myndighetsaktörer få ta del av de ungas tankar kring hur de har hanterat sin svåra situation och hur de uttrycker vad unga är i behov av, för att förstå. Indirekt är det viktig information för myndigheter.

Praktiskt exempel på lyckad samordning på lokal nivå

Söderhamn som är en av pilotkommunerna i vägledningssuppdraget, har genom ett strukturerat arbetssätt lyckats förankra arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck inklusive arbetet att förhindra att unga ska bli gifta mot sin vilja på lokal nivå. I arbetet med att utveckla vägledningen "*Våga göra skillnad*", ser vi att Söderhamns arbetsmetod, kan vara av värde att sprida till andra kommuner i landet. Genom att ta fram en beskrivning av hur arbetet växt fram genom en tydlig förankring hos såväl politiker som beslutsfattare på lokal nivå, samt att kommunen anställde en strateg i kommunen för att samordna insatserna för barn och unga som är utsatta för hedersrelaterat förtryck på lokal nivå. Detta angrepp på en svår fråga, har lett till konstruktivt strukturerat arbetssätt, som lyckats skydda barn och unga på ett framgångsrikt vis. Länsstyrelsen

Östergötland, anser att det är viktigt att lyfta goda exempel, för att få en spridning av ett lyckat arbete i landet. Länsstyrelsen Östergötland önskar att detta kommer leda till att vägledningen får en tydlig förankring i hur arbetet kan bedrivas på lokal nivå, samt att detta arbete förhoppningsvis leder till ett adekvat långsiktigt stöd till barn och unga i målgruppen, runtomkring i landet. Länsstyrelsen Östergötland anser att det är viktigt att visa på att det som ibland kan framstå som omöjligt, blir möjligt genom strukturerat förankrat arbete.

REGERINGEN

Regeringsbeslut

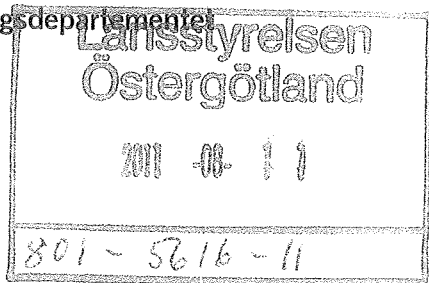
II:1

BILAGA 1

2011-07-28

U2011/4322/JÄM

Utbildningsdepartementet

Länsstyrelsen i Östergötlands län
581 86 Linköping

Uppdrag till Länsstyrelsen i Östergötlands län att utveckla och sprida en vägledning för stöd till och rehabilitering av unga

Regeringens beslut

Regeringen ger Länsstyrelsen i Östergötlands län i uppdrag att utveckla och sprida den vägledning (rapport nr 2011:14) som länsstyrelsen har tagit fram på regeringens uppdrag för stöd till och rehabilitering av unga som har placerats i familjehem eller hem för vård eller boende (HVB) på grund av att de riskerar att bli, eller har blivit, gifta mot sin vilja eller utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Uppdraget ska genomföras i minst sex kommuner.

Syftet med uppdraget är att kvalitetsutveckla arbetet med stöd och rehabilitering i fråga om vilka stödinsatser som bör sättas in för de unga som bereds vård av samhället med stöd av 2 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller som på annat sätt blir placerade i familjehem eller HVB på grund av att de riskerar att bli, eller har blivit, gifta mot sin vilja eller utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Hotbilden är i vissa fall stor vilket kan leda till beslut om skyddat boende. Fokus ska vara inriktat på att identifiera de faktorer som är viktiga för ett effektivt och sammanhållet arbete med unga som får insatser av samhällets myndigheter på grund av att de utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck.

Uppdraget löper 2011-2013 och omfattar totalt 9 600 000 kronor som rekvireras från Kammarkollegiet. För genomförandet av uppdraget får Länsstyrelsen i Östergötlands län för 2011 rekvirera högst 2 000 000 kronor senast den 1 oktober 2011. För 2012 får Länsstyrelsen i Östergötlands län rekvirera högst 3 800 000 kronor senast den 1 oktober 2012 och för 2013 högst 3 800 000 kronor senast den 1 oktober 2013. Kostnaderna för uppdraget ska belasta utgiftsområde 13, anslag 3:1 *Särskilda jämställdhetsåtgärder*, anslagspost 12 Jämställdhetsinsatser efter

regeringsbeslut. Medel som inte förbrukats för avsett ändamål ska återbetalas till Kammarkollegiet senast den 31 mars året efter det år medlen har rekvirerats.

Länsstyrelsen i Östergötlands län ska upprätta en projektplan där det ska framgå vilka kommuner som deltar i genomförandet av uppdraget. I projektplanen ska också anges vilka myndigheter och övriga aktörer som kommer att delta samt en beskrivning av hur arbetet ska bedrivas. Länsstyrelsen i Östergötlands län ska senast den 15 oktober 2011 lämna projektplanen till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet). Myndigheten ska vidare senast den 31 december 2012 lämna en delrapport om uppdragets genomförande samt senast den 28 februari 2014 lämna en slutrapport om hur uppdraget i sin helhet har genomförts, inklusive en ekonomisk redovisning, till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet). Slutredovisningen ska innehålla en redovisning av uppdragets genomförande, en utvärdering av uppdragets effekter samt en plan för hur övriga kommuner ska kunna tillgodogöra sig vägledningen.

Länsstyrelsen i Östergötlands län ska vid genomförandet av uppdraget samråda med Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen, Sveriges Kommuner och Landsting och övriga berörda.

Skälen för regeringens beslut

Sambandet mellan hedersrelaterat våld och förtryck och att personer blir gifta mot sin vilja förtydligades genom regeringens handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja

(skr. 2009/10:229, bet. 2010/11:KrU4) som presenterades i maj 2010.

Handlingsplanen innehåller 15 åtgärder inom fyra områden:

- stärkt förebyggande arbete,
- förstärkt stöd och skydd,
- förbättrad samverkan mellan myndigheter samt
- ökad kunskap.

Hedersrelaterat våld och förtryck samt att bli gift mot sin vilja drabbar barn, unga och vuxna av båda könen inklusive homosexuella, bisexuella och personer med könsöverskridande identitet och många gånger är det föräldrar, syskon och andra närstående som står för våld och hot. Såväl Socialstyrelsen som Ungdomsstyrelsen har i olika rapporter visat att de barn som bereds vård med stöd av 2 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller unga över 18 år som på annat sätt blir placerade i familjehem eller HVB inte sällan har varit utsatta för psykiskt och fysiskt våld under lång tid. Rapporterna visar också att

behovet av stöd och rehabilitering kan vara mycket omfattande under den tid de är placerade och även efter avslutad placering. Studien ”Frihet och familj – en uppföljning av skyddat boende för personer som hotats av hedersrelaterat våld” (Socialstyrelsen, 2007) visar att det finns stora brister i insatser och uppföljning av de som placeras. Studien visar också att det psykiska lidandet fortfarande kan vara stort en lång tid efter placering samt att risken för att utsättas för ytterligare övergrepp fortfarande är stor. Att bli omhändertagen av socialtjänsten för att få skydd från den egna familjen kan vara påfrestande och svårt. I dag ges det långsiktiga stödet till stor del av frivilligorganisationer. Alla kommuner har inte upparbetat en egen kompetens i det långsiktiga stödet eftersom de som placeras ofta får flytta till en annan kommun på grund av hotbilden.

Länsstyrelsen i Östergötlands län fick den 27 maj 2010 regeringens uppdrag (dnr. IJ2010/961/JÄM) att ta fram en vägledning som skulle kunna användas på lokal nivå av berörda yrkesgrupper. Vägledningen skulle syfta till att de som placeras i familjehem eller HVB på grund av att de riskerar att bli gifta mot sin vilja eller för att de har blivit gifta mot sin vilja får det stöd de behöver och den rehabilitering de är i behov av oavsett var de placeras. I uppdraget ingick att förankra vägledningen hos berörda yrkesgrupper samt att utarbeta en plan för att sprida den nationellt.

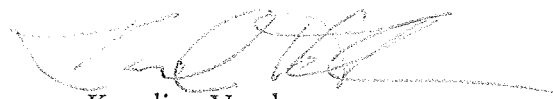
Länsstyrelsen i Östergötlands län har i maj 2011 slutredovisat uppdraget i vägledningen ”Våga göra skillnad – En vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja” (rapport nr 2011:14). Länsstyrelsen lyfter bl.a. fram att det saknas kriterier för vad som är skyddat boende, något som försvårar placeringen av de unga som utsätts. Insatserna är också olika beroende på om det rör personer som är under eller över 18 år. I vägledningen finns en genomgång av befintlig forskning som rör våldsutsatta barn och kvinnor. Detta kompletteras av intervjuer med unga som har bott på olika skyddade boenden samt intervjuer med personal på skyddade boenden och personer med specialistkompetens inom området. Vägledningen utgår från befintlig lagstiftning (socialtjänstlagen) samt det förhållandet att socialtjänsten har huvudansvaret i arbetet på den lokala nivån när det gäller insatser för de barn och unga som placeras och att detta ansvar inte upphör i och med placeringen. Vidare innehåller vägledningen förslag på metodutveckling och förändrade arbetssätt och synsätt inom det ramverk som lagstiftningen ger. Den tar sin utgångspunkt i målgruppens perspektiv och behov av stöd och

rehabilitering vid placering i familjehem eller HVB. En viktig del i detta är betydelsen av samverkan mellan olika aktörer på lokal nivå. Det är en utveckling och spridning av denna vägledning som länsstyrelsen nu får i uppdrag att genomföra i minst sex kommuner.

På regeringens vägnar

Nyamko Sabuni

Karolina Vrethem

Kopia till

Statsrådsberedningen/SAM
Justitiedepartementet/PO, L2 och L5
Socialdepartementet/FST, FS och SFÖ
Finansdepartementet/BA och KSÄ KE
Arbetsmarknadsdepartementet/DISK och IU
Rikspolisstyrelsen
Brottsförebyggande rådet
Brottsoffermyndigheten
Socialstyrelsen
Statens folkhälsoinstitut
länsstyrelserna
Nämnden för statligt stöd till trossamfund
Kammarkollegiet
Statens skolverk
Ungdomsstyrelsen
Uppsala Universitet, Nationellt Centrum för Kvinnofrid
Sveriges Kommuner och Landsting

PROJEKTPLAN

INNEHÅLL

1 UPPDRAGET	3
1.1 Bakgrund och problembild	3
1.2 Definitioner	4
1.3. Syfte	4
1.4 Frågeställningar	4
1.5 Projekt mål	5
1.6 Förväntade effekter	5
1.7 Avgränsningar	5
2 TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	6
2.1 Genomförandeplan och metoder	6
2.2 Urval	7
3 REDOVISNING OCH KOMMUNIKATION	7
3.1 Redovisning	7
3.2 Kommunikation	7
4 TIDSPLAN.....	8
5 ORGANISATION	8
5.1 Projektorganisation.....	8
6. RISKER	9

1 UPPDRAGET

1.1 Bakgrund och problembild

I regeringens skrivelse Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga gifts bort mot sin vilja (Skr. 2009/10:229) lyfts de unga kvinnor och män, flickor och pojkar som upplever att de har begränsningar i valet av vem de kan gifta sig med upp som en särskild riskgrupp som behöver hjälp och stöd från samhället. Länsstyrelsen Östergötland hade i uppdrag att ta fram en vägledning för stöd till och rehabilitering av unga som placerats i skyddat boende, familjehem eller annan institution på grund av att de riskerar att bli gifta mot sin vilja eller har blivit gifta mot sin vilja, Våga göra skillnad (rapport nr 2011:14), nedan kallad Vägledningen. Övergripande slutsatser i Vägledningen är att praktiker saknar arbetsmetoder, att det finns få utvärderingar av arbetsmetoder och att frivilligorganisationer som en följd av detta har haft ett stort ansvar. Mot bakgrund av forskning och erfarenhetsbaserade kunskaper föreslås i vägledningen en modell för vård och stöd där de ungas behov vid en placering delas in i tre faser: den akuta faser, mellanfasen och en långsiktig fas. I den akuta faser är det första och viktigaste steget att skydda den unga/unge från fortsatt våld, etablera en relation till den unga/unge samt förmedla trygghet och tillit. I mellanfasen ser man hur individen anpassar sig till situationen och det är viktigt att utreda de individuella behoven. I denna fas bör de som möter den unga/unge börja arbeta mot en normalisering av situationen, att stödja positiv bemästring och motverka offerroll. Tiden efter handlar om att stärka individens egna fungerande sammanhang där traumabearbetning, hjälp till självhjälp och stödgrupper är viktiga. Grundläggande i samtliga faser är yttre och inre trygghet och nyckelorden i sammanhanget är relationer, helhet och kontinuitet. För att kunna ge den unge det stöd och rehabilitering hon/han behöver, är samverkan mellan myndigheter och frivilligorganisationer på lokal nödvändig.

Regeringsuppdraget

Länsstyrelsen Östergötland har fått i uppdrag av regeringen (U2011/4322/JÄM) att utveckla och sprida vägledningen Våga göra skillnad (rapport nr 2011:14) som Länsstyrelsen har tagit fram på regeringens uppdrag för stöd till och rehabilitering av unga som placerats i familjehem eller hem för vård och boende på grund av risk för att bli, eller har blivit gifta mot sin vilja eller utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

Syftet med uppdraget är att kvalitetsutveckla arbetet med stöd och rehabilitering i fråga om vilka stödinsatser som bör sättas in för de unga som bereds vård av samhället med stöd av 2 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller som på annat sätt blir placerade i familjehem eller HVB på grund av att de riskerar att bli, eller har blivit, gifta mot sin vilja eller utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Hotbilden är i vissa fall stor vilket kan leda till beslut om skyddat boende. Fokus ska vara inriktat på att identifiera de faktorer som är viktiga för ett effektivt och sammanhållet arbete med unga som får insatser av samhällets myndigheter på grund av att de utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.

Uppdraget ska genomföras i minst sex kommuner och löper under 2011-2013. Länsstyrelsen Östergötland ska vid genomförandet av uppdraget samråda med Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen, Sveriges Kommuner och Landsting och övriga berörda.

1.2 Definitioner

Hedersrelaterat våld och förtryck

I regeringens skrivelse Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade relationer (Skr 2007/08:39) angavs att hedersrelaterat våld och förtryck, liksom mäns våld mot kvinnor generellt, har sin grund i kön, makt, sexualitet och kulturella föreställningar om dessa. När det gäller hedersrelaterat våld och förtryck är kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet central och starkt knuten till kollektivet. I hederstänkandet står föreställningar om oskuld och kyskhets i fokus och familjens rykte och anseende ses som avhängigt flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende. Detta förhållande kan vara mer eller mindre uttalat och kontrollen kan sträcka sig från vardagliga former av begränsningar i flickors och kvinnors liv som berör exempelvis klädval, socialt umgänge och rörelsefrihet till livsval som utbildning, jobb och giftermål och skilsmässa. I sin mest extrema form resulterar hederstänkandet i hot om våld och våld, inklusive dödligt våld.

Unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja
Enligt regeringens skrivelse Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja (Skr 2009/10:229) innebär begreppet att bli gift mot sin vilja att någon påverkas att gifta sig genom såväl straffbart tvång som andra påtryckningar. Det handlar om de unga som riskerar eller blir gifta mot sin vilja på grund av att andra, vanligtvis föräldrarna, pressar henne eller honom till det. De kan utsättas för hot eller våld samt andra påtryckningar. Det kan handla om att föräldrar eller andra familjemedlemmar skuldbelägger barnet eller den unga/ unge eller hotar med uteslutning från familjegemenskapen. Barn och unga kan också luras att åka utomlands och där bli gifta mot sin vilja.

Lokal nivå

Begreppet lokal nivå omfattar yrkesgrupper och verksamheter som kan vara aktuella i förhållande till de unga i målgruppen, men som inte nödvändigtvis är knutna till kommunen. Detta kan vara polisen, hälso- och sjukvården, frivilliga verksamheter och skyddade boenden. I projektet kommer vi att använda oss av begreppet lokal/kommunal nivå.

Hållande struktur

Begreppet hållande struktur åsyftar en helhet – en struktur – som innebär att den unge är i ett sammanhang där hon/han får skydd, stöd och rehabilitering genom ett flertal olika insatser som är anpassade till den unges behov. Den unge förutsätts ha ett stort behov av stöd, särskilt i den akuta fasen, för att steg för steg kunna utveckla en egenkontroll.

1.3. Syfte

Projektets syfte är att identifiera de faktorer som är viktiga för ett effektivt och sammanhållet arbete med unga som får insatser av samhällets myndigheter på grund av att de riskerar att bli, eller har blivit, gifta mot sin vilja eller är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Detta ska göras genom en implementering av Vägledningen i sex kommuner i landet samt genom samråd bland annat med Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen och Sveriges Kommuner och Landsting.

1.4 Frågeställningar

Vad finns det för förutsättningar på den lokala/kommunala nivån för att skapa den vård och rehabilitering som beskrivs i Vägledningen?

Vilka hinder och framgångsfaktorer finns för skapande av en hållande struktur?

Inom vilka områden krävs metodutveckling för att möta de ungas behov?

På vilket sätt kan ett kompetensteam vara ett stöd i arbetet med att möjliggöra de olika insatser som behövs på den lokala/kommunala nivån.

1.5 Projekt mål

Projektets mål är:

1. att i samarbete med sex kommuner utveckla arbetet i respektive kommun med utgångspunkt i Vägledningen. Samarbetet ska öka medvetenheten hos nyckelaktörer på den kommunala/lokala nivån om målgruppens behov samt stötta den kommunala/lokala nivån i arbetet med att skapa hållbara samverkansstrukturer på lokal nivå.
2. att mot bakgrund av de sex kommunernas sammantagna erfarenheter utveckla Vägledningen.
3. att i samråd med myndigheter som Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen, Sveriges Kommuner och Landsting och övriga berörda komma med förslag till förändringar på nationell, kommunal nivå som bidrar till ett effektivt och sammanhållet arbete på lokal nivå.
4. att etablera ett kompetensteam för handledning och utveckling av arbetet på den kommunala/lokala nivån.

1.6 Förväntade effekter

Förväntade effekter av projektet är:

1. att det mot bakgrund av Vägledningen byggs upp en struktur i fråga om skydd, stöd och rehabilitering med utgångspunkt i de sex kommunerna och som kan bli en modell för andra kommuner i landet,
2. att ungdomar i målgruppen i de sex kommunerna får ökade möjligheter till skydds-, stöd- och rehabiliteringsinsatser anpassade till deras behov,
3. att ett eventuellt framtida behov av ett kompetensteam på nationell nivå kommer att kunna analyseras
4. att projektet ger kunskap om behov av förändringar på nationell nivå.

1.7 Avgränsningar

Unga definieras utifrån regeringens skrivelse (Skr 2009/10:229) som personer i åldrarna 13-25 år och omfattar flickor/unga kvinnor och pojkar/unga män. Målgruppen består av unga, mellan

13-25 år, som både kan vara underåriga och myndiga, kvinnor och män, transpersoner, homo-, bi-, och heterosexuella, ensamstående och par med eller utan egna barn.

De insatser som avses i projektet rör skydd, vård och rehabilitering av personer som riskerar att bli eller har blivit gifta mot sin vilja eller utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

Projektet kommer enbart att erbjuda stöd och handledning till de sex pilotkommunerna.

2 TILLVÄGAGÅNGSSÄTT

2.1 Genomförandeplan och metoder

Att förankra projektet i sex kommuner

Projektet ska vara förankrat på såväl politisk som tjänstemannanivå i respektive kommun. Mot bakgrund av erfarenheter från tidigare projekt ibland annat Drammen i Norge vet vi att arbetet på den kommunala/lokala nivån förbättras och effektiviseras om det sker genom samverkan mellan olika myndigheter och andra aktörer på lokal nivå.

Vi kommer att genomföra en uppstartskonferens i syfte att skapa en gemensam plattform samt grundläggande förståelse för projektet och Vägledningen. Detta är en gemensam utbildningsinsats för de sex pilotkommunerna kring centrala teman som belyses i Vägledningen, exempelvis samverkan, goda arbetssätt, trauman, kollektiva strukturer, kulturella mönster/traditioner och uppbrott.

Att etablera ett kompetensteam för genomförande av uppdraget

Detta team är en resurs dels för de sex kommunerna, dels för att utveckla arbetet på nationell nivå. Detta senare sker bland annat i samråd mellan myndigheter och andra berörda som utförare på nationell nivå.

Kompetensteamet ska handleda de lokala och kommunala aktörerna. Kompetensteamets funktion är att ge stöd till nyckelfunktioner och det ska inte ta över arbetet på kommunal/lokal nivå. Graden av insyn bestäms av respektive kommun. Kompetensteamet ska löpande reflektera över det kommunala/lokala arbetet samt komma med förslag till rutiner med mera för arbetet, som i sin tur testas på kommunal/lokal nivå. Kompetensteamet är därutöver särskilt ansvarigt för att skapa mötesplatser för uppdragsgivare och utförare på såväl kommunal/lokal nivå som nationell.

Att identifiera styrkor och förbättringsområden

Kompetensteamet ska genomföra lägesanalyser för att identifiera de lokala strukturer, styrkor och förbättringsområden avseende såväl pågående placeringar som den beredskap respektive kommun har för att genomföra insatser för målgruppen. I detta arbete kommer bland annat följande att belysas:

- hotreducering i förhållande till familj/våldsutövare
- möjligheterna att skapa rutiner där unga förs utomlands
- sambandet mellan och villkor för inre och yttre skydd
- utredning/bedömning

- samverkan

Att genomföra olika utbildningssatsningar

Flera utbildningssatsningar kommer att genomföras:

- dels utbildningar kring teman som riskbedömningar, nödplan, trauma, kollektiva strukturer, kulturella mönster och uppbrottsprocessen och
- dels spetsutbildningar för olika yrkesgrupper och/eller utförare.

2.2 Urval

Sex kommuner har valts ut. Vi har lagt stor vikt vid att projektet ska vara förankrat på såväl politisk som ledningsnivå i respektive kommun för att möjliggöra projektets ambitioner. Vid urvalet av de sex kommunerna har följande faktorer varit viktiga:

- att kommunerna har haft egen erfarenhet av placeringar av unga utsatta för hedersrelaterat förtryck och våld,
- att nyckelpersoner i kommunen har någon form av utbildning när det gäller hedersrelaterat förtryck och våld,
- att kommunen har erfarenheter av samverkan med andra myndigheter och berörda parter,
- att kommunen är villig att avsätta tid för detta arbete och
- att det finns andra aktörer som polis och skola på lokal nivå som kan och vill avsätta tid för detta arbete.

3 REDOVISNING OCH KOMMUNIKATION

3.1 Redovisning

Länsstyrelsen Östergötland ska upprätta en projektplan som ska lämnas till regeringen senast den 15 oktober 2011.

Länsstyrelsen Östergötland ska senast 31 december 2012 lämna en delrapport om uppdragets genomförande och senast den 28 februari 2014 lämna en slutrapport om hur uppdraget i sin helhet har genomfört.

3.2 Kommunikation

En närmare kommunikationsplan för den externa kommunikationen ska tas fram. Den kommer bland annat innefatta informationsinsatser till andra berörda myndigheter som inte ingår i projektets organisation. När det gäller den interna kommunikation inom projektet kommer stommen vara en webbaserade projektplatsen (sharepoint) som såväl pilotkommunerna som kompetensteamet och projekt- och styrgrupp har tillgång till. På projektsidan kommer det att finnas dokumentation från projektets olika delar, diskussionsforum samt eventuellt inspelade föreläsningar med mera.

4 TIDSPLAN

Projektet indelas i tre faser: en förberedelsefas, en genomförandefas och en utvärderingsfas.

Förberedelsefasen: Sept. 2011- tom mars 2012 och under denna fas ska projektet ha förankrats i sex kommuner och kompetensteamet bildats.

Genomförandefasen som pågår april 2012 – t.o.m. juni 2013 består av två delar som löper parallellt. Den ena rör handledning och utvecklingsarbete gentemot kommunerna. Den andra delen rör de särskilda insatser som kompetensteamet kommer att initiera, som att testa möjliga upplägg för skydd, stöd och rehabilitering. Projektet kommer under hela denna fas att dokumentera arbetet inför utvärderingsfasen.

Utvärderingsfasen: juli – tom dec. 2013. Denna fas har fokus på att sammanställa projektets erfarenheter som bland annat förutsätts utmynna i mallar, rutiner och riktlinjer för arbetet som kan komma att komplettera och att operationalisera Vägledningens ambitioner. Under denna fas kommer såväl myndighetsnätverket, närverket av utförare som aktörer på den lokala nivån spela en stor roll. Kompetensteamet avses även under denna fas fortsätta stödja pilotkommunerna

5 ORGANISATION

5.1 Projektorganisation

Styrgrupp

Elisabeth Nilsson, Landshövding, ordförande
Magnus Holgersson, Länsråd
Mona Hallström Hjorth, enhetschef
Martin Permén, Rikspolisstyrelsen
Lotta Nilsson, Socialstyrelsen
Jan Andersson, verksamhetschef, Norrköpings kommun

Styrgruppen säkerställer att projektets upplägg och resultat är i linje med beställarens direktiv och håller sig kontinuerlig uppdaterad om projektets status genom regelbundna styrgruppsmöten. Har det övergripande ansvaret för att kvalitetsgranskning genomförs.

Projektgrupp

Juno Blom, projektledare
Bayan Nasih, sakkunnig
Astrid Schlytter, sakkunnig
Administratör

Projektgruppen ansvarar för att uppdraget genomförs i sin helhet. Ansvarar för att lösa de problem som uppstår. Projektgruppen leder det operativa arbetet utifrån projektplanen och rapporterar till styrgruppen minst två gånger per år. Projektgruppen leds av projektledaren som har mandat att fatta alla löpande beslut inom ramen för projektplanen

Kompetensteam

Består av sakkunniga och experter inom olika områden.

Juno Blom, utvecklingssamordnare och sakkunnig

Bayan Nasih, sakkunnig Socialtjänst

Astrid Schlytter, sakkunnig

Sakkunnig Trauma

Sakkunnig Målgruppen

Sakkunnig Polisen

Referensgrupp 1

Består av myndigheter och andra experter. Referensgruppen bistår med sakkunskap.

Företrädarna för de olika myndigheterna förutsätts förmedla kunskap och resultat från projektet till respektive myndighet.

Sveriges Kommuner och Landsting har avböjt medverkan i referensgruppen av resursskäl.

Referensgrupp 2

Består av personer med egna erfarenheter av att vara föremål för insatser i samhällets regi.

6. RISKER

En risk med projektet är att någon eller några av pilotkommunerna hoppar av eller ändrar prioriteringar under projektets gång så att engagemang går förlorat. En annan risk är att aktörer avböjer samverkan p.g.a. faktorer såsom lagstiftning och resurser. Även kompetensteamet bygger på engagemang och resurser vilket kan variera under projektets gång. Eftersom kompetensteamet är den centrala aktören i projektet är detta ytterligare en riskfaktor.

Utbildningsinsatser under 2012 för vägledningsprojektet Våga göra skillnad

Under 2012 har ett antal utbildningsinsatser anordnats, både för de olika verksamheterna som finns representerade från varje pilotkommun samt för andra berörda aktörer.

Konferens för samtliga verksamheter den 14 – 16 mars

I mars anordnades en konferens för samtliga verksamheter från varje pilotkommun. Ifrån varje kommun inbjöds representanter socialtjänst, skola, hälso- och sjukvård samt polis för en genomgång av vägledningsprojektet och hur arbetet med ett kompetensteam skulle komma att genomföras under 2012. Antal deltagare: 31 st.

Syftet var att sammankalla de personer med särskilt ansvar av hedersrelaterat våld och som har dessa frågor i verksamheten från respektive kommun. Vid konferensen kunde behovet av en grundläggande kunskap inom hedersrelaterat förtryck och våld urskiljas då kunskapsnivåerna och erfarenheter av arbetet med hedersproblematiken skiljde sig åt mellan både inom och mellan verksamheter och även mellan de olika pilotkommunerna.

Frågor som lyftes:

- Hur ser samarbetet runt jourfamiljearbete ut?
- Samarbete med familjehem och skyddade boenden?
- Placeringar – vilka ställen är bra och vilka krav ställs?
- Utbildning av familjehem?

En väsentlig faktor för att allt detta ska kunna ske är att chefer och ledningen tar ställning i frågan. Samtliga deltagare ansåg att genom att involvera politiker som förankrar frågan i verksamheten kan en större förändring och bättre samverkan ske.

Utbildningskonferens socialtjänst 23 – 25 maj

Vid utbildningskonferensen med socialtjänst diskuterade behovet av konkreta åtgärder för verksamheten. Samtliga deltagare var överens om att för att arbetet ska kunna utvecklas, behövs arbetet förankra på chefsnivå för att implementera i verksamheten. Antal deltagare: 40 st.

Socialtjänstens önskemål:

- Att det finns en mall att arbeta utifrån.
- Grundkunskap och kontinuerliga utbildningar om heder.
- Förankra arbetet på chefsnivå.
- Skapa en checklista utifrån behandling
- Utveckla en vårdplan för när det inte finns några synliga tecken.
- Hur arbeta med föräldrarna när det finns yngre syskon?
- Fler skyddade boenden spritt över landet som förstår och är kunniga i hedersfrågan och att det ska kunna ske ett utbyte mellan pilotkommunerna.

Utbildningskonferens polis 5 – 7 september

På utbildningskonferensen med polis lyftes behovet av kontinuerliga utbildningar samt att arbetet behöver förankras på chefsnivå. Poliserna känner att de inte får det stöd i deras arbete som de är i behov utav av deras chefer. Samverkan. Antal deltagare: 37 st.

Utbildningskonferens hälso- och sjukvård 17 – 19 oktober

Utbildningskonferensen med hälso- och sjukvård fokuserade på vårdens innehåll när en ungdom är i insats, och hur förhållningssättet till målgruppen måste anpassas utifrån våldets konsekvenser. Problematiken kring vad som är möjligt att göra inom sjukvården för att dessa flickor kan återerövra sina kroppar och hur det konkret går att arbeta med detta. Även vid denna utbildningskonferens lyftes behovet av förankring på chefsnivå upp. Antal deltagare: 27 st.

Utbildningskonferens skola 12 – 14 december

Utbildningskonferensen tog med utgångspunkt i skolans värdegrund och rättliga ramar upp skolans arbete för att känna igen och hjälpa utsatta ungdomar, hur skolor följer upp när ungdomar inte kommer tillbaka efter loven, hur skolan samverkar med socialtjänst och polis och hur skolan arbetar för att ge ungdomar som bor i skyddade boenden och/eller har skyddad identitet det stöd de behöver. Antal deltagare: 36 st.

Utbildningskonferens testkommun Lund 28 – 29 november

I november hölls en utbildningskonferens i Lund. Lund medverkar som testkommun för att se hur vägledningen ska kunna spridas i landet efter att materialet reviderats. Vid konferensen hölls verksamhetsinriktade utbildningar för att på ett effektivt sätt kunna få fram konkreta åtgärder för förbättrad samverkan mellan verksamheterna. Antal deltagare: 56 st.

Könsstypning den 1 juni och den 3 december

För att samla ihop till ett underlag som ska presenteras för regering angående vilka insatser som behövs för att förebygga och förhindra att unga flickor blir könsstympade, samt hur de som redan har könsstympats ska få den adekvata hjälp de är i behov utav, har vi samlat sakkunniga personer för samtal. I juni anordnades ett förberedande samtal inför det rundabordsamtal vi höll med landshövdingen i december. I juni lyssnade vi till föreläsare för att få en förståelse av bakgrunden till och värderingar bakom syftet för könsstypning. I december diskuterades frågan utifrån hur situationen ser ut i Sverige. Syftet var att få information kring hur arbetet med målgruppen ser ut samt hur det går att kommunicera detta svåra område från myndigheters sida. Länsstyrelsen Östergötland har även i sina andra uppdrag möjlighet att uppmärksamma frågan och sprida information kring ämnet. Antal deltagare 1 juni var 31 st. Antal deltagare 3 december var 19 st.

Informationsdag för chefer och berörda politiker den 7 november

Informationsdagen för chefer och berörda politiker från de olika pilotkommunerna syftade till att förankra vägledningsprojektet på lokal nivå. Mötet hölls för att förmedla hur viktig samverkan mellan de representerade verksamheterna är i detta arbete med att skapa en hållande struktur för en ungdom i placering. Svårigheter och framgångsfaktorer diskuterades. Diskussionen visade att arbetet är på gång i de flesta kommuner dock skiljer det sig mellan de olika verksamheterna. I de pilotkommuner där det finns en samordnare som arbetar specifikt med arbetet kring ungdomar som är utsatta för hedersrelaterat förtryck och våld och som är i en uppbrottsprocess fungerar arbetet bättre än i de pilotkommuner där det inte finns. I de pilotkommunerna med HRV-

samordnare är arbetet förankrat både på politisk- och chefsnivå vilket innebär att det finns tydliga strukturer och riktlinjer för arbetet. Antal deltagare: 42 st.

I arbetet med kommunerna kan vi redan idag se faktorer som visar sig vara oerhört viktiga för att arbetet på lokal nivå ska fungera.

- Tydligt stöd från chefer och politiker
- Utsedd samordnare, som kan arbeta med aktörerna på lokal nivå
- Konkreta handlingsplaner, samverkansplaner utifrån varje kommun/lokal nivåns struktur
- Möten för alla involverade aktörer på lokalnivå som leds av den lokala nivåns samordnare
- Uppföljningsmöten inom den egna organisationen, där en person är ansvarig för att sammankalla och leda den egna organisationen.

Bilagor

Inbjudan uppstartskonferens 14 – 16 mars 2012 *Våga göra skillnad*

Program uppstartskonferens 14 – 16 mars 2012 *Våga göra skillnad*

Inbjudan utbildningskonferens socialtjänst 23 – 25 maj 2012 *Våga göra skillnad*

Program utbildningskonferens socialtjänst 23 – 25 maj 2012 *Våga göra skillnad*

Inbjudan utbildningskonferens polis 5 – 7 september 2012 *Våga göra skillnad*

Program utbildningskonferens polis 5 – 7 september 2012 *Våga göra skillnad*

Inbjudan utbildningskonferens hälso- och sjukvård 17 – 19 oktober 2012 *Våga göra skillnad*

Program utbildningskonferens hälso- och sjukvård 17 – 19 oktober 2012 *Våga göra skillnad*

Inbjudan utbildningskonferens skola 12 – 14 december 2012 *Våga göra skillnad*

Program utbildningskonferens skola 12 – 14 december 2012 *Våga göra skillnad*

Inbjudan informationsdag chefer och berörda politiker 7 november 2012 *Våga göra skillnad*

Program informationsdag chefer och berörda politiker 7 november 2012 *Våga göra skillnad*

Inbjudan förberedande samtal könsstämpning 1 juni 2012 *Våga göra skillnad*

Inbjudan rundabordetsamtal könsstämpning 3 december 2012 *Våga göra skillnad*

Program utbildningskonferens testpilot Lund 28 – 29 november 2012 *Våga göra skillnad*

Inbjudan till Utbildningskonferens den 14 – 16 mars 2012

Regeringsuppdraget

Länsstyrelsen i Östergötlands län har fått i uppdrag av regeringen (U2011/4322/JÄM) att utveckla och sprida den vägledning (rapport nr 2011:14) som länsstyrelsen har tagit fram på regeringens uppdrag för stöd till och rehabilitering av unga som placerats i familjehem eller hem för vård och boende på grund av risk för att bli, eller har blivit gifta mot sin vilja eller utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

Syftet med uppdraget är att kvalitetsutveckla arbetet med stöd och rehabilitering i fråga om vilka stödsatser som bör sättas in för de unga som bereds vård av samhället med stöd av 2 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller som på annat sätt blir placerade i familjehem eller HVB på grund av att de riskerar att bli, eller har blivit, gifta mot sin vilja eller utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Hotbilden är i vissa fall stor vilket kan leda till beslut om skyddat boende. Fokus ska vara inriktat på att identifiera de faktorer som är viktiga för ett effektivt och sammanhållet arbete med unga som får insatser av samhällets myndigheter på grund av att de utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.

Uppdraget ska genomföras i sex kommuner och löper under 2011-2013. Länsstyrelsen Östergötland ska vid genomförandet av uppdraget samråda med Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen, Sveriges Kommuner och Landsting och övriga berörda parter. De kommuner som medverkar i projektet:

Borlänge kommun
Karlstad kommun
Norrköpings kommun
Söderhamns kommun
Umeås kommun
Västerås kommun

Arbetet leds av ett kompetensteam och en styrgrupp. Kompetensteamet består av flera olika professioner som är viktiga i arbetet med unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.

Länsstyrelsen Östergötland vill härmed inbjuda till en **Utbildningskonferens**. Ifrån varje kommun inbjuder vi fem stycken personer för en genomgång av hur arbetet med ett kompetensteam kommer att genomföras under 2012. Vi vill sammankalla de personer med **särskilt ansvar av hedersrelaterat våld**, som har dessa frågor i verksamheten från respektive kommun. Vi kommer att kontakta respektive kommun för att i samråd diskutera lämpliga deltagare. Till inbjudan bifogas även en preliminär dagordning.

Konferensen äger rum **den 14-16 mars på Sättra Bruks Herrgård**, Töreboda, som ligger mellan Mariestad och Karlsborg 30 mil från Stockholm och 21 mil från Göteborg. Vi bekostar boende och resan för de medverkande. Det kommer att skickas ut vidare reseinformation.

Vid eventuella frågor kontakta Juno Blom, utvecklingsledare på Länsstyrelsen och projektledare för detta uppdrag, e-post: juno.blom@lansstyrelsen.se eller tfn: 070-664 84 02.

Återkom till oss angående Er medverkan **senast den 5 mars, emma.westin@lansstyrelsen.se**. Ange även önskemål om specialkost.

Upplägget för 2012 ser ut som följande

Kompetensgruppen kommer att genomföra besök i respektive kommun för att identifiera de framgångsfaktorer samt utvecklingsområden som finns.

1. Det kommer att ske en gemensam träff för samtliga pilotkommuner, representanter på den lokala nivån och för de aktörer som är relevanta för målgruppen.
2. Börja arbeta i respektive kommun, i detta arbete erbjuds stöd från den arbetsgrupp som är kopplad till projektet.
3. Det kommer att genomföras yrkesutbildningar för respektive aktör tillsammans med de övriga pilotkommunerna.
4. Samtliga aktörer som medverkar i projektet kommer att erbjudas handledning vid behov i det operativa arbetet.
5. Det kommer att ske en gemensam träff i slutet av året för att utvärdera det arbetet som genomförts.

POSTADRESS 581 86 Linköping BESÖKSADRESS Östgötagatan 3
TELEFON 013-19 60 00 TELEFAX 013-10 13 81

Utbildningskonferens ”*Våga göra skillnad*”

Tid: Onsdagen den 14 – fredagen 16 mars 2012

Plats: Sättra Bruks Herrgård, Sättra, Udenäs

Program

Dag 1. Onsdagen den 14 mars

18.20 Buss hämtar vid Töreboda station anpassat efter ankomsttiderna, vissa kan komma att få vänta in tåg som kommer efteråt.

18.45 Incheckning

19.30 Middag

Dag 2. Torsdagen den 15 mars

07.30 Frukost

08.30 Presentation av samtliga deltagare

10.00 Kaffé

10.30 Genomgång av vägledningen

11.00 Kompetensteamets arbete

12.00 Lunch

13.00 KOLLEKTIVISM – Föreläsning Bayan Nasih,
Bo Lagerkvist, Astrid Schlytter

15.00 Kaffé

15.15 DILEMMAFALL – Astrid Schlytter
Gruppdiskussioner

Byte av erfarenheter

17.00 Förväntningar av arbetet

Behov

Deltagarnas roll

18.00 Bastu

19.00 Middag

Dag 3. Fredagen den 16 mars 2012

07.30 Frukost

08.30 TRAUMA – inledning

09.00 Föreläsning Ann Wilkens

10.00 Kaffé

10.15 forts. Ann Wilkens

Gruppdiskussion

Kort observering av föreläsningarna

12.15 Lunch

13.00 Buss hämtar för avfärd till Töreboda station

Föreläsare:

Ann Wilkens legitimerad psykoterapeut och utbildad vid SAPU, Stockholms Akademi för Psykoterapiutbildning, vidareutbildad i behandling av komplexa trauman och dissociation.

Juno Blom, utvecklingsledare Länsstyrelsen Östergötland.

Astrid Schlytter, docent i rättssociologi, forskare vid Institutionen för mediastudier, Stockholms universitet.

Bayan Nasih, socionom Stockholms stad och

Länsstyrelsen Östergötland.

Bo Lagerkvist, polismyndigheten Södermanland.

Inbjudan till Utbildningskonferens för socialtjänst den 23 – 25 maj 2012

Efter vår Uppstartskonferens vill Länsstyrelsen Östergötland härmed inbjuda till en **Utbildningskonferens för socialtjänsten**. Ifrån varje kommun inbjuder vi fem stycken personer från socialtjänst för en yrkesinriktad utbildning. Vi vill sammankalla de personer med **särskilt ansvar av hedersrelaterat våld**, de som möter den unge och som har dessa frågor i verksamheten från respektive kommun.

Konferensen äger rum **den 23-25 maj på Sättra Bruks Herrgård**, Töreboda, som ligger mellan Mariestad och Karlsborg 30 mil från Stockholm och 21 mil från Göteborg. Vi bekostar boende och resan för de medverkande. Det kommer att skickas ut vidare reseinformation.

De kommuner som är inbjudna är:

Borlänge kommun
Karlstad kommun
Norrköpings kommun
Söderhamns kommun
Umeås kommun
Västerås kommun

Inför träffen önskar vi att samtliga förbereder en kort presentation av ett eller två ärenden. Ett lyckat ärende där ni identifierar vilka framgångsfaktorer som bidrog till ett lyckat utfall, samt ett mindre lyckat ärende och vilka faktorer som bidrog till det utfallet. En intressant del är att veta hur samverkan fungerade i de båda fallen.

Vid eventuella frågor kontakta Juno Blom, utvecklingsledare på Länsstyrelsen och projektledare för detta uppdrag, e-post: juno.blom@lansstyrelsen.se eller tfn: 070-664 84 02.

Vi kommer att stå för mat och boka resor. Vi ser helst att ni återkommer inom så snar framtid som möjligt med namn på medverkande. Återkom dock **senast den 10 maj, emma.westin@lansstyrelsen.se**. Ange även önskemål om specialkost.

Upplägget för 2012 ser ut som följande

Kompetensgruppen kommer att genomföra besök i respektive kommun för att identifiera de framgångsfaktorer samt utvecklingsområden som finns.

1. Det kommer att ske en gemensam träff för samtliga pilotkommuner, representanter på den lokala nivån och för de aktörer som är relevanta för målgruppen (14-16 mars).
2. Börja arbeta i respektive kommun, i detta arbete erbjuds stöd från den arbetsgrupp som är kopplad till projektet.
3. Det kommer att genomföras yrkesutbildningar för fem deltagare i respektive kommun: socialtjänst 23-25 maj, polis 5-7 september, hälso-/sjukvård 17-19 oktober och skola 12-14 december.
4. Samtliga aktörer som medverkar i projektet kommer att erbjudas handledning vid behov i det operativa arbetet.
5. Det kommer att ske en gemensam träff i början av 2013 för att utvärdera det arbetet som genomförts 2012.

Föreläsare:

Hanna Linell, socionom och doktorand i socialt arbete, Stockholms universitet.

Lena Persson, beteendevetare och magister i psykologi. Verksamhetschef på Kvinnojouren i Ängelholm.

Ann Wilkens, legitimerad psykoterapeut och utbildad vid SAPU, Stockholms Akademi för Psykoterapiutbildning, vidareutbildad i behandling av komplexa trauman och dissociation.

Juno Blom, utvecklingsledare Länsstyrelsen Östergötland.

Astrid Schlytter, docent i rättssociologi, forskare vid Institutionen för mediastudier, Stockholms universitet.

Bayan Nasih, socionom Stockholms stad och Länsstyrelsen Östergötland.

Utbildningskonferens "Våga göra skillnad"

Tid: Onsdagen den 23 – fredagen 25 mars 2012

Plats: Sättra Bruks Herrgård, Sättra, Udenäs

Länsstyrelsen Östergötland

POSTADRESS 581 86 Linköping BESÖKSADRESS Östgötagatan 3

TELEFON 013-19 60 00 TELEFAX 013-10 13 81

Program

Dag 1. Onsdagen den 23 maj

18.30 Buss hämtar vid Töreboda station anpassat efter ankomsttiderna, vissa kan komma att få vänta in tåg som kommer efteråt.

18.45 Incheckning

19.00 Middag

Dag 2. Torsdagen den 24 maj

08.00 Frukost

09.00 **Väldets konsekvenser** – föreläsning och frågor, Hanna Linell.

10.15 Kaffe

10.30 **Gruppdiskussion** – kommunvis.

- Vilken betydelse har våldets effekter för utredningsarbetet, för den unges förståelse av sin utsatthet och hur bör man hantera en situation där den unge inte vill ha skydd? (Se bifogad utvärderingsmall)

- Vilka råd skulle ni ge till Landskrona?

11.30 **Hur förstå den unges och familjens sammanhang** – kollektivistisk hederskultur, föreläsning och frågor, Bayan Nasih.

12.30 Lunch

13.30 **Konsekvenser av den kollektivistiska strukturen och våldets karaktär för vårdens innehåll.** Kort presentation av fyra aspekter av skydd: fysiskt, psykiskt, socialt och etiskt. Vad innebär detta för vårdens innehåll?

14.00 **Gömd! Men skall inte vara glömd!** – föreläsning och frågor, Lena Persson.

15.00 Kaffe

15.15 **Gruppdiskussion** – kommunvis.

- Vilka skyddade boenden/placeringar brukar kommunen använda? Erfarenhet av placeringar, positiva och negativa. Behov av förändringar?

- Vilka förändringar möjliga under projektiden – mål för arbetet? Hur vill kommunerna implementera vägledningen? Vilken hjälp vill ni ha?

16.30 **Sammanfattning av diskussionerna:** varje kommun presenterar.

18.00 Möjlighet till bastu

19.00 Herrgårdsmiddag

Dag 3. Fredagen den 25 maj

07.30 Frukost

08.30 **Att förstå och bemöta trauma och dissociation** – föreläsning och frågor, Ann Wilkens.

10.00 Kaffe

10.15 **Hur kan man förstå traumatiseringen hos ungdomar som är utsatta för hedersrelaterat våld?**

10.45 **Diskussion**

- I mötet/vad är viktigt att tänka på för såväl flickan som föräldrarna?

12.00 Lunch

13.00 Hemfärd

Inbjudan till utbildningskonferens för polis den 5 – 7 september 2012

Projektet *Våga göra skillnad* har nu påbörjat de yrkesinriktade utbildningar som hålls under projektiden. Projektet påbörjades med en uppstartskonferens i början av året därefter följde en utbildning av socialtjänst. I september vill Länsstyrelsen Östergötland härmed inbjuda till en **utbildningskonferens för polis**. Ifrån varje kommun inbjuder vi fem personer från polisen för en yrkesinriktad utbildning. Vi vill sammankalla de personer med **erfarenhet av hedersrelaterat våld**. Det som föreslås är; en person från det lokala skyddet, två stycken utredare samt en från LKC/vakten/yttre tjänst. Har ni egna förslag på andra representanter så går även det bra. Har ni frågor och funderingar så tveka inte att höra av Er. Finns det önskemål att skicka fler representanter så kommer personer att behöva dela rum, ange i anmälan vilka som kan tänka sig att dela rum.

Med tanke på polisens länsperspektiv så är en länsspridning på representanter en fördel men i det fallet är det viktigt att pilotkommunerna har tillgång till dessa i sitt arbete. Då vi gärna ser att det finns åklagare representerade så ber vi Er inkomma med förslag på åklagare som vi kan skicka inbjudan till.

Konferensen äger rum **den 5 – 7 september på Sätra Bruks Herrgård**, Töreboda, som ligger mellan Mariestad och Karlsborg 30 mil från Stockholm och 21 mil från Göteborg. Vi bekostar boende och resan för de medverkande. Det kommer att skickas ut vidare reseinformation.

De kommuner som är inbjudna är:

Borlänge kommun
Karlstad kommun
Norrköpings kommun
Söderhamns kommun
Umeås kommun
Västerås kommun

Vid eventuella frågor kontakta Juno Blom, utvecklingsledare på Länsstyrelsen och projektledare för detta uppdrag, e-post: juno.blom@lansstyrelsen.se eller tfn: 070-664 84 02.

Vi kommer att stå för mat och boka resor. Vi ser helst att ni återkommer inom så snar framtid som möjligt med namn på medverkande samt vilka som kan tänka sig att dela rum. Återkom dock **senast den 24 augusti** till emma.westin@lansstyrelsen.se. Ange även önskemål om specialkost.

Upplägget för 2012 ser ut som följande

Kompetensgruppen kommer att genomföra besök i respektive kommun för att identifiera de framgångsfaktorer samt utvecklingsområden som finns.

1. Det kommer att ske en gemensam träff för samtliga pilotkommuner, representanter på den lokala nivån och för de aktörer som är relevanta för målgruppen (14-16 mars).
2. Börja arbeta i respektive kommun, i detta arbete erbjuds stöd från den arbetsgrupp som är kopplad till projektet.
3. Det kommer att genomföras yrkesutbildningar för fem deltagare i respektive kommun: socialtjänst 23-25 maj, polis 5-7 september, hälso-/sjukvård 17-19 oktober och skola 12-14 december.
4. Samtliga aktörer som medverkar i projektet kommer att erbjudas handledning vid behov i det operativa arbetet.
5. Det kommer att ske en gemensam träff i början av 2013 för att utvärdera det arbetet som genomförts 2012.

Utbildningskonferens "Våga göra skillnad"

Tid: Onsdagen den 5 - fredagen 7 september 2012

Plats: Sättra Bruks Herrgård, Sättra, Udenäs

Länsstyrelsen Östergötland
POSTADRESS 581 86 Linköping BESÖKSADRESS Östgötagatan 3
TELEFON 013-19 60 00 TELEFAX 013 - 10 13 81

Program

Dag 1. Onsdagen den 5 september

18.30 Buss hämtar vid Töreboda station anpassat efter ankomsttiderna, vissa kan komma att få vänta in tåg som kommer efteråt.

18.45 Incheckning

19.00 Middag

Dag 2. Torsdagen den 6 september

07.30 Frukost

08.30 Presentation vägledningen.

- Social, fysisk och psykisk trygghet för den utsatte.

- Moralisk trygghet för aktörerna – Juno Blom.

09.00 Kollektivistiska strukturer – föreläsning, Bayan Nasih.

09.45 Kaffe

10.00 Genomgång av Katrineholmsärendet – föreläsning, Bo Lagerkvist.

- Initiala åtgärder

Hur ser maktstrukturerna ut i det aktuella fallet? Vilka frågor behöver ställas – norska frågemallen.

- Reflektioner i grupp

12.00 Lunch

13.00 Genomgång av ytterligare ärenden – föreläsning, Bo Lagerkvist.

- Gruppdiskussion, blandade grupper.

14.30 Kaffe

15.00 Skydd – i den akuta situationen och i det långsiktiga – föreläsning, Mikael Hiljegren

- Riskbedömningar och förståelse av helheten som individen är i.

16.00 När flickor förs utomlands, erfarenhetsbyte – Maria Ridderstolpe, Sven Pettersson, Bayan Nasih.

- Bl.a. samarbete med andra myndigheter som UD och socialtjänsten.

17.00 Gemensamma reflektioner

18.00 Möjlighet till bad och bastu

19.00 Herrgårdsmiddag

Dag 3. Fredagen den 7 september

07.30 Frukost

08.30 Strategiska tillvägagångssätt – hur fortsätter vi?

09.45 Kaffe

10.00 Gömd! Men skall inte vara glömd! – föreläsning, Lena Persson.

11.00 Summering

12.00 Lunch

13.00 Hemfärd

Föreläsare:

Lena Persson, beteendevetare och magister i psykologi, verksamhetschef på Kvinnojouren i Ängelholm.

Juno Blom, utvecklingsledare, Länsstyrelsen Östergötland.

Astrid Schlytter, docent i rättssociologi, forskare vid Institutionen för mediestudier, Stockholms universitet.

Bayan Nasih, socionom Stockholms stad och Länsstyrelsen Östergötland.

Bo Lagerkvist, kriminalkommissarie, Rikspolisstyrelsen.

Mikael Hiljegren, kriminalkommissarie vid Länskriminalpolisen i Stockholm. Personsäkerhetssamordnare.

Maria Ridderstolpe, Brottsoffer- och personsäkerhetssamordnare, Polismyndigheten i Västmanlands län.

Våga göra skillnad

Inbjudan till utbildningskonferens för Landstinget den 17 – 19 oktober 2012

Projektet *Våga göra skillnad* har nu påbörjat de yrkesinriktade utbildningar som hålls under projektiden. Projektet påbörjades med en uppstartskonferens i början av året därefter följer yrkesinriktade utbildningar. I oktober vill Länsstyrelsen Östergötland härmed inbjudas till en **utbildningskonferens för Landstinget**. Ifrån varje kommun inbjuder vi *fem personer* från hälso- och sjukvårdssektorn för en yrkesinriktad utbildning. Vi vill sammanställa de personer **som kommer i kontakt med målgruppen**. Det som föreslås är t ex; personal från ungdomsmottagningen, BUP, barnmorskor, vårdcentralen, gynekologer, sjukhus. Har ni egna förslag på andra representanter så går även det bra. Har ni frågor och funderingar så tveka inte att höra av Er. Finns det önskemål att skicka fler representanter så kommer personer att behöva dela rum, ange i anmälan vilka som kan tänka sig att dela rum.

Konferensen äger rum **den 17 – 19 oktober på Sättra Bruks Herrgård**, Töreboda, som ligger mellan Mariestad och Karlsborg 30 mil från Stockholm och 21 mil från Göteborg. Vi bekostar boende och resan för de medverkande. Det kommer att skickas ut vidare reseinformation.

De kommuner som är inbjudna är:

Borlänge kommun
Karlstad kommun
Norrköping kommun
Söderhamn kommun
Umeå kommun
Västerås kommun

Vi kommer att stå för mat och boka resor. Vi ser helst att ni återkommer inom så snar framtid som möjligt med namn på medverkande samt vilka som kan tänka sig att dela rum. Återkom dock **senast den 5 oktober** till emma.westin@lansstyrelsen.se. Ange även önskemål om specialkost.

Vid eventuella frågor kontakta Juno Blom, utvecklingsledare på Länsstyrelsen och projektledare för detta uppdrag, e-post: juno.blom@lansstyrelsen.se eller tfn: 070-664 84 02.

Upplägget för 2012 ser ut som följande

Kompetensgruppen genomför besök i respektive kommun för att identifiera de framgångsfaktorer samt utvecklingsområden som finns.

1. Ett pågående arbete i respektive kommun, i detta arbete erbjuds stöd från den arbetsgrupp som är kopplad till projektet.
2. Det kommer att genomföras yrkesutbildningar för fem deltagare i respektive kommun: socialtjänst 23-25 maj, polis 5-7 september, hälso-/sjukvård 17-19 oktober och skola 12-14 december.
3. Samtliga aktörer som medverkar i projektet kommer att erbjudas handledning vid behov i det operativa arbetet.
4. Det kommer att ske en gemensam träff i början av 2013 för att utvärdera det arbetet som genomförts 2012.

Utbildningskonferens "Våga göra skillnad"

Tid: Onsdagen den 17 - fredagen 19 oktober 2012

Plats: Sättra Bruks Herrgård, Sättra, Udenäs

Program

Dag 1. Onsdagen den 17 oktober

18.30 Buss hämtar vid Töreboda station anpassat efter ankomsttiderna, vissa kan komma att få vänta in tåg som kommer efteråt.

18.45 Incheckning

19.00 Middag

Dag 2. Torsdagen den 18 oktober

07.30 Frukost

08.30 Presentation vägledningen – Juno Blom

- Fysisk, psykisk och social trygghet för den utsatte.
- Moralisk tilltro till insatser för ansvariga aktörer.
- Vägledningens bakgrund och syfte.

09.00 Kollektivistiska strukturer – föreläsning, Bayan Nasih.

- Vårdens förhållningssätt och bemötande.

10.00 Kaffe

10.15 Våldets konsekvenser – föreläsning, Hanna Linell.

- Vad har våldet resulterat i för den utsatte?
- Reflekterande samtal.

12.00 Lunch

13.00 Att förstå och bemöta trauma och dissociation – föreläsning, Ann Wilkens.

- Gruppdiskussion, blandade grupper.

14.30 Kaffe

15.00 Vågar vi öppna upp för de ungas dröm om förändring – föreläsning, Iman Hussein.

- Att möta unga flickor – vad bör man tänka på?
- Hur går det att skapa det ”goda” samtalet.
- Reflekterande samtal i grupp.

18.00 Möjlighet till bad och bastu

19.00 Herrgårdsmiddag

Dag 3. Fredagen den 19 oktober

07.30 Frukost

08.30 Skyddad identitet – föreläsning, Lena Persson.

- Viktiga faktorer att tänka på när vården möter personer med skyddad identitet.

09.30 Kaffe

09.45 Könstympning – föreläsning, Ifrah Kirih.

10.45 Reflektioner kring arbetet - Hur fortsätter vi?

12.00 Lunch

13.10 Hemfärd

Föreläsare:

Juno Blom, utvecklingsledare, Länsstyrelsen Östergötland.

Bayan Nasih, socionom Stockholms stad och Länsstyrelsen Östergötland.

Lena Persson, beteendevetare och magister i psykologi, verksamhetschef på Kvinnojouren i Ängelholm.

Hanna Linell, socionom och doktorand i socialt arbete vid Socialhögskolan, Stockholms universitet.

Ann Wilkens, legitimerad psykoterapeut och utbildad vid SAPU, Stockholms Akademi för Psykoterapiutbildning, vidareutbildad i behandling av komplexa trauman och dissociation.

Iman Hussein, HRV-strateg, Söderhamns kommun, Socialförvaltningen.

Ifrah Kirih, föreläsare, Jönköpings kommun.

Våga göra skillnad

Inbjudan till utbildningskonferens för Skola den 12 – 14 december 2012

Projektet *Våga göra skillnad* har nu påbörjat de yrkesinriktade utbildningar som hålls under projektiden. Projektet påbörjades med en uppstartskonferens i början av året därefter följer yrkesinriktade utbildningar. I december vill Länsstyrelsen Östergötland härmed inbjuda till en **utbildningskonferens för Skola**. Ifrån varje kommun inbjuder vi *fem personer* från skola för en yrkesinriktad utbildning. Vi vill sammankalla de personer **som kommer i kontakt med målgruppen**. Det som föreslås är t ex; lärare, kuratorer och skolsköterskor. Har ni egna förslag på andra representanter så går även det bra. Har ni frågor och funderingar så tveka inte att höra av Er. Finns det önskemål att skicka fler representanter så kommer personer att behöva dela rum, ange i anmälan vilka som kan tänka sig att dela rum.

Konferensen äger rum **den 12 – 14 december på Sättra Bruks Herrgård**, Töreboda, som ligger mellan Mariestad och Karlsborg, 30 mil från Stockholm och 21 mil från Göteborg. Vi bekostar boende och resan för de medverkande. Det kommer att skickas ut vidare reseinformation.

De kommuner som är inbjudna är:

Borlänge kommun
Karlstad kommun
Norrköping kommun
Söderhamn kommun
Umeå kommun
Västerås kommun

Vi kommer att stå för mat och boka resor. Vi ser helst att ni återkommer inom så snar framtid som möjligt med namn på medverkande samt vilka som kan tänka sig att dela rum. Återkom dock **senast den 30 november** till emma.westin@lansstyrelsen.se. **Ange även önskemål om specialkost samt hur ni önskar resa.**

Vid eventuella frågor kontakta Juno Blom, utvecklingsledare på Länsstyrelsen och projektledare för detta uppdrag, e-post: juno.blom@lansstyrelsen.se eller tfn: 070-664 84 02.

Upplägget för 2012 ser ut som följande

Kompetensgruppen genomför besök i respektive kommun för att identifiera de framgångsfaktorer samt utvecklingsområden som finns.

1. Ett pågående arbete i respektive kommun, i detta arbete erbjuds stöd från den arbetsgrupp som är kopplad till projektet.
2. Det kommer att genomföras yrkesutbildningar för fem deltagare i respektive kommun: socialtjänst 23-25 maj, polis 5-7 september, hälso-/sjukvård 17-19 oktober och skola 12-14 december.
3. Samtliga aktörer som medverkar i projektet kommer att erbjudas handledning vid behov i det operativa arbetet.
4. Det kommer att ske en gemensam träff i början av 2013 för att utvärdera det arbetet som genomförts 2012.

UTBILDNINGSKONFERENS

Våga göra skillnad

12 – 14 december 2012

SÄTRA BRUKS HERRGÅRD, SÄTRA, UNDENÄS

PROGRAM

Dag 1. Onsdagen den 12 december

18.30 Buss hämtar vid Töreboda station anpassat efter ankomsttiderna, vissa kan komma att få vänta in tåg som kommer efteråt.

18.45 Incheckning

19.00 Middag

Dag 2. Torsdagen den 13 december

07.30 Frukost

08.30 Presentation av deltagarna, vägledningsarbetet, heder och skolans roll – Astrid Schlytter.

09.45 Kaffe

10.00 Värdegrundsarbete – jämställdhet – hedersproblematik – föreläsning, Kirsten Grønlien Zetterqvist.

- frågor/diskussion

11.15 Skolans rättsliga ramar – föreläsning, Astrid Schlytter.

- Skolplikt

- Anmälningssplikt

- Regler för samverkan

- Sekretess

12.00 Lunch

13.00 Erfarenheter kring skola för placerade ungdomar –

Norrköpings kommuns arbete – Petra Blom.

- Gruppdiskussioner utifrån frågeställningarna.

14.00 Kaffe

14.15 Reflexioner

15.45 Hur göra skolan till en fristad – Iman Hussein.

- Egna erfarenheter, gruppdiskussion.

18.00 Möjlighet till bad och bastu

19.00 Herrgårdsmiddag

Dag 3. Fredagen den 14 december

07.30 Frukost

08.30 Elever med skyddad identitet – föreläsning, Lena Persson.

09.30 Redovisning från torsdagens gruppdiskussioner

10.15 Kaffe

10.30 Våga, vilja och kunna göra skillnad

- Hur gå vidare – behov och stöd?

12.00 Lunch

13.10 Hemfärd

FÖRELÄSARE

Astrid Schlytter, docent i rättssociologi, forskare vid Institutionen för mediestudier, Stockholms universitet.

Kirsten Grønlien Zetterqvist, teologie doktor och universitetslektor på Stockholms universitet.

Lena Persson, beteendevetare och magister i psykologi, verksamhetschef på Kvinnojouren i Ängelholm.

Petra Blom Andersson, Stödsamordnare, Södra områdeskontoret, Norrköpings kommun.

Iman Hussein, HRV-strateg, Söderhamns kommun, Socialförvaltningen.

Inbjudan till informationskonferens *Våga göra skillnad* den 7 november 2012

Länsstyrelsen Östergötland vill härmed inbjuda till en **informationskonferens för samtliga chefer och berörda politiker** för en genomgång av hur arbetet tillsammans med pilotkommunerna i vägledningsprojektet *Våga göra skillnad* löper och hur arbetet tillsammans med ett kompetensteam kommer att genomföras under 2012. Under dagen kommer Göran Lambertz, ansvarig utredare i utredningen om stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap, och Elisabet Modée, utbildningsdepartementet att medverka.

Regeringsuppdraget

Länsstyrelsen i Östergötlands län har fått i uppdrag av regeringen (U2011/4322/JÄM) att utveckla och sprida den vägledning (rapport nr 2011:14) som länsstyrelsen har tagit fram på regeringens uppdrag för stöd till och rehabilitering av unga som placerats i familjehem eller hem för vård och boende på grund av risk för att bli, eller har blivit gifta mot sin vilja eller utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

Syftet med uppdraget är att kvalitetsutveckla arbetet med stöd och rehabilitering i fråga om vilka stödsatser som bör sättas in för de unga som bereds vård av samhället med stöd av 2 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller som på annat sätt blir placerade i familjehem eller HVB på grund av att de riskerar att bli, eller har blivit, gifta mot sin vilja eller utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Hotbilden är i vissa fall stor, vilket kan leda till beslut om skyddat boende. Fokus ska vara inriktat på att identifiera de faktorer som är viktiga för ett effektivt och sammanhållet arbete med unga som får insatser av samhällets myndigheter på grund av att de utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Arbetet leds av ett kompetensteam och en styrgrupp. Kompetensteamet består av flera olika professioner som är viktiga i arbetet med unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.

Uppdraget ska genomföras i sex kommuner och löper under 2011-2013. Länsstyrelsen Östergötland ska vid genomförandet av uppdraget samråda med Rikspolisstyrelsen, Socialstyrelsen, Sveriges Kommuner och Landsting och övriga berörda parter. De pilotkommuner som medverkar i projektet är:

Borlänge kommun
Karlstad kommun
Norrköping kommun
Söderhamn kommun
Umeå kommun
Västerås kommun

Konferensen äger rum **kl. 10.00 – 16.00 den 7 november på Nordic Sea Hotel, Vasaplan 4, Stockholm.**

Vid eventuella frågor kontakta Juno Blom, utvecklingsledare på Länsstyrelsen Östergötland och projektledare för detta uppdrag, e-post: juno.blom@lansstyrelsen.se eller tfn: 070-664 84 02.

Återkom till oss angående Er medverkan **senast den 1 november till emma.westin@lansstyrelsen.se**. Ange även önskemål om specialkost.

Upplägget för 2012 ser ut som följande

1. Kompetensgruppen kommer att genomföra besök i respektive kommun för att identifiera de framgångsfaktorer samt utvecklingsområden som finns.
2. En gemensam träff för samtliga pilotkommuner, representanter på den lokala nivån och för de aktörer som är relevanta för målgruppen.
3. Börja arbeta i respektive kommun, i detta arbete erbjuds stöd från den arbetsgrupp som är kopplad till projektet.
4. Det kommer att genomföras yrkesutbildningar för respektive aktör tillsammans med de övriga pilotkommunerna.
5. Samtliga aktörer som medverkar i projektet kommer att erbjudas handledning vid behov i det operativa arbetet.
6. Det kommer att ske en gemensam träff i början av 2013 för att utvärdera det arbetet som genomförts under 2012.

Informationsdag *Våga göra skillnad*

Tid: Onsdagen den 7 november kl. 10.00 – 16.00 (kaffe/te från kl. 9.30).

Plats: Nordic Sea Hotel, Vasaplan 4, Stockholm.

Program

- 10.00 Elisabeth Nilsson, Landshövding i Östergötlands län, inleder dagen.
- 10.15 Juno Blom, projektutvecklare Länsstyrelsen Östergötland, presenterar vägledningen och arbetet i pilotkommunerna.
- 10.45 Lägesbeskrivning av det lokala arbetet.
- Kort presentation från en representant från respektive kommun.
- 11.30 Bo Lagerkvist, Rikspolisstyrelsen, presenterar polisens arbete.
- 12.00 *Lunch*
- 13.00 Göran Lambertz, ansvarig utredare i utredningen om stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap.
- 14.00 Lisa Modée, utbildningsdepartementet.
- 15.00 *Fika*

Återkom senast om anmälan **den 1 november** till emma.westin@lansstyrelsen.se eller tfn: 070-269 47 61. **Ange även önskemål om specialkost.** För de som vill kan vi bistå med bokning av resor.

Vid eventuella frågor kontakta Juno Blom, utvecklingsledare på Länsstyrelsen och projektledare för detta uppdrag, e-post: juno.blom@lansstyrelsen.se eller tfn: 070-664 84 02.

Inbjudan förberedande möte kl 10.00 – 13.00 den 1 juni 2012

Länsstyrelsen Östergötland har sedan 2005 ett regeringsuppdrag att förebygga och förhindra att barn och unga blir utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck samt att motverka att unga blir gifta mot sin vilja. Ett område som vi ser att samhället har bristfälliga kunskaper om är kvinnlig könsstympning. Vi vill därför bjuda in Er för att inhämta denna kunskap. Med utgångspunkt i ämnet vill vi nu bjuda in Er till en förberedande träff inför ett rundabordet samtal som vår landshövding Elisabeth Nilsson kommer att hålla samt för att kunna skapa ett kunskapsunderlag i vårt arbete för att förebygga och förhindra att barn och unga blir utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

Mötet kommer att hållas den **1 juni kl 10.00 - 13.00** på Länsstyrelsen Östergötland i Bärnstenen.

Vid eventuella frågor kontakta Juno Blom, utvecklingsledare på Länsstyrelsen, e-post: juno.blom@lansstyrelsen.se eller tfn: 070-664 84 02.

Vi kommer att stå för bokning av resor, maila emma.westin@lansstyrelsen.se, tfn: 070-269 47 61. **Ange även önskemål om specialkost.**

Inbjudan Könsstympning Våga göra skillnad

Tid: Måndagen den 3 december kl 10.00 – 13.00 (kaffe/te från kl 9.30, avslutning med lunch).

Plats: Linköpings slott, Borggården Linköping.

Härmed vill Länsstyrelsen Östergötland och landshövdingen Elisabeth Nilsson bjuda in Er till ett runda bordet samtal. Länsstyrelsen anordnade den 1 juni 2012 ett förberedande samtal om könsstympning. Vi vill nu följa upp den träffen för att inhämta ytterligare kunskap från Er.

Sedan 1982 är könsstympning förbjudet i Sverige. Lagen förstärktes 1999 genom att förbjudet gäller även om handlagen sker utanför Sverige. De övergripande målen för regeringens nationella handlingsplan mot kvinnlig könsstympning (2003) är att könsstympning av flickor som bor i Sverige skall upphöra samt att de flickor och kvinnor i Sverige som redan blivit könsstympade får det adekvata stöd som de är i behov utav.

Frågeställningar som kommer att diskuteras

- Hur många är dessa flickor och kvinnor och hur ser situationen ut för dem?
- Får dessa flickor och kvinnor adekvat hjälp enligt regeringens önskemål?
- Hur ser kunskapen ut i dagsläget bland aktörer som skola, socialtjänsten, hälso- och sjukvård, ungdomsmottagningen, BVC, CV, MV mm som möter målgruppen?
- Hur bedrivs Socialstyrelsens arbete för att förebygga och sprida kunskap om könsstympning?
- Vilket barn- och ungdomsperspektiv finns på frågan?

Länsstyrelsen Östergötland har sedan 2005 ett regeringsuppdrag att förebygga och förhindra att barn och unga blir utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck samt att motverka att unga blir gifta mot sin vilja. Ett område som vi ser att samhället har bristfälliga kunskaper om är könsstympning. Vi vill därför bjuda in Er för att inhämta denna kunskap. Med utgångspunkt i ämnet vill vi nu bjuda in Er till ett rundabordet samtal som vår landshövding Elisabeth Nilsson kommer att hålla samt för att kunna

skapa ett kunskapsunderlag i vårt arbete för att förebygga och förhindra att barn och unga blir utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

Återkom med anmälningar senast den **26 november** till Emma Westin, emma.westin@lansstyrelsen.se eller tfn: 070-269 47 61. **Ange även önskemål om specialkost.** Vi kommer även att stå för kostnader för resa, vänligen ange hur ni önskar resa.

Vid eventuella frågor kontakta Juno Blom, utvecklingsledare på Länsstyrelsen och projektledare för detta uppdrag, e-post: juno.blom@lansstyrelsen.se eller tfn: 070-664 84 02.

Utbildningskonferens "Våga göra skillnad"

Tid: Onsdagen den 28 - torsdagen 29 oktober 2012

Plats: Habo Gård, Lund

Program

Dag 1. Onsdagen den 28 november

09.30 Buss hämtar vid Lunds station, Västra stationstorget.

10.00 Vägledningen – presentation, Juno Blom

11.00 Kollektivistiska strukturer – föreläsning, Bayan Nasih

12.00 Lunch

13.00 Våldets konsekvenser och trauma – föreläsning, Juno Blom, Bayan Nasih och Astrid Schlytter.

14.30 Könstymning – föreläsning, Bayan Nasih

15.00 Kaffe

15.30 Skyddad identitet – föreläsning, Lena Persson

17.00 Avslutning

Dag 2. Torsdagen den 29 november

08.00 Buss hämtar från stationen

08.30 Hur samarbeta för att den unge ska få det skydd den behöver?

09.30 Föreläsningar i grupp

- Åklagare, polis – Bo Lagerkvist

- Skola – Astrid Schlytter

- Socialtjänst, Ungdomsmottagning – Juno Blom och Lena Persson

12.00 Lunch

13.00 Hur jobba vidare på lokal nivå?

- Erfarenheter

- Hur organisera sig tvärsektoriellt?

15.00 Sammanfattning

16.30 Avslutning

Föreläsare:

Juno Blom, utvecklingsledare, Länsstyrelsen Östergötland.

Bayan Nasih, socionom Stockholms stad och Länsstyrelsen Östergötland.

Astrid Schlytter, docent i rättssociologi, forskare vid Institutionen för mediestudier, Stockholms universitet.

Lena Persson, beteendevetare och magister i psykologi, verksamhetschef på Kvinnojouren i Ängelholm.

Bo Lagerkvist, Rikspolisstyrelsen.

lansstyrelsen.se/ostergotland

Länsstyrelsen Östergötland

POSTADRESS 581 86 Linköping BESÖKSADRESS Östgötagatan 3

TELEFON 013-19 60 00 TELEFAX 013 - 10 13 81

LÄNSSTYRELSEN

ÖSTERGÖTLAND